Doç. Dr. Recep Bozlağan
Yrd. Doç. Dr. Yüksel Demirkaya

TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİMLER



nobel

Nobel Yayın No : 1286
İktisadi ve İdari Bilimler : 213
ISBN 978-605-395-082-0

© 1. Basım, Mart 2008

TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİMLER
Doç. Dr. Recep Bozlağan - Yrd. Doç. Dr. Yüksel Demirkaya

© **Copyright 2008, NOBEL YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.**
SERTİFİKA NO 1005-06-001822
Bu baskının bütün hakları Nobel Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti'ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Sayfa Tasarım : Savaş Güler - Zehra Çiçlam
Kapak Tasarım : Mehtap Bayraktar Yürümez -dizgi@nobelyayin.com-
Baskı ve Cilt : Nobel Basımevi
+90 312 394 52 64
SERTİFİKA NO 1005-06-001827

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Bozlağan, Recep; Demirkaya, Yüksel
Türkiye'de Yerel Yönetimler/ Doç. Dr. Recep Bozlağan - Yrd. Doç. Dr. Yüksel Demirkaya

1. Baskı, XII + 382 s, 160x235 mm
Kaynakça var, indeks yok.
ISBN 978-605-395-082-0

1. Yerel Yönetim, 2. Belediye, 3. Kent

NOBEL YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
İvedik Organize Sanayi Ağaç İşleri Sitesi 521. Sokak No.: 22-24 Ostim-Ankara
Telefon: +90 312 394 52 64 (pbx) Belgeç: +90 312 394 52 68
Web: http://www.nobelyayin.com e-posta: nobel@nobelyayin.com

NOBEL KİTAP DAĞITIM A.Ş.
İstanbul Merkez: Molla Fenari Sokak No.: 8 Cağaloğlu-İstanbul Telefon: +90 212 511 61 44
Belgeç: +90 212 511 61 49 Web: http://www.nobelkitap.com e-posta: info@nobelkitap.com
Ankara Şube: Mithatpaşa Caddesi No.: 74 Kocatepe Kültür Merkezi Kenarmak Sokak Girişi Ankara
Telefon: +90 312 418 20 10 (pbx) Belgeç: +90 312 418 30 20 e-posta: dagitim@nobelyayin.com

Doç. Dr. Recep Bozlağan - Yrd. Doç. Dr. Yüksel Demirkaya

TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİMLER

NOBEL YAYIN DAĞITIMIN
HEDİYESİDİR.

nobel
ANKARA, MART 2008

İNSAN MEKÂN ETKİLEŞİMİ VE KENT ESTETİĞİNE GİRİŞ

Aynur CAN[1]

GİRİŞ

Böylesi bir kitapta, kentin kültürel ve estetik boyutu ihmal edilmemeli kabulünden yol alan bu çalışmada, kent kültürünün kavramsal sınırlarının belirlenmesi, kente yönelik sorunların değerlendirilmesi ve bu çerçevede, kent yönetiminin aktör kurumları olan yerel yönetimlere yönelik öneriler geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

İnsan-insan ve insan-mekân ilişkisinin ortaya çıkardığı bir gerçeklik olarak 'kent', bir arada yaşam deneyimini yönetim kavramı ile buluşturur, kentsel mekânla sınırlar ve ona görünen bir form kazandırır. Kent kültürü, toplumsallık ve mekânla ilişkili bir paylaşım alanını ifade etmektedir. Her birey, var olmak suretiyle kent mekânını tüketir ve kentsel mekânın üretimine katkı sağlar. Aynı zamanda kentin maddi ve ruhsal olanaklarından yararlanır veya kentin maddi kısıtlarına ve ruhsal tahribatına maruz kalır.

Tarihte şehirler, medeniyetlerin yaşam alanı olarak ortaya çıkmışlardır. Şehirler veya kentler[2], farklı medeniyet anlayışlarının ürettiği, farklı biçimlere veya kültür-

---

[1] Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Yerel Yönetimler Programı

[2] Bu çalışmada, şehir ve kent sözcüklerinin her ikisi de yer almaktadır. Kavram birliğinin ve iç tutarlılığın sağlanmasında bir tehdit olarak algılanabilecek bu durum karşısında yazar notunun düşülmesi uygun görülmüştür. İngilizcede city ve urban kullanımları yaygındır. Burada city ya da şehir sözcüğü civil, civility, civilization ve bizatihi uygarlaştırmak, medenileştirmek anlamında civilize karşılıklarından beslenmektedir. Türkçe yazında oldukça yaygın kullanım alanına sahip olan şehir ve kent sözcüklerinin ikisi de Farsça kökenlidir. Şehir sözcüğü yeni yerleşim vurgusu, kent ise yerleşiklik tınısı ile anlam yüklenmektedir. Ancak İslami yaşam biçiminin, Medine şehrinde hayat bulması ve haber alınan yeni bir yaşam reçetesi ile şehir, Medine ve medeniyet bağlamında yeni bir anlama kavuşmuşlur. Değer bağımlı bu kavramlaştırmanın diğeri

lere sahne olmuştur ve olmaktadır. Örneğin, soyut düşüncenin varlığını ortaya koyduğu ortaçağ İslam dünyasında ve Osmanlı şehirciliğinde şehir, erdem kavramına ev sahipliği yapmaktadır. İlim, irfan ve hikmet şehirlerde aranmaktadır. Ortaçağ Hıristiyanlık toplumunda ise şehirler, suç ve günahın yaşandığı mekânlardır. Bu gerçeklik, arınma ve topluma bu yollu erdem reçetesi üreten manastırların, şehirlerin uzağında ve onlara tepeden bakan konum ve yapılanmalarından okunabilmektedir. Eski dünyada bütünselliği ve bu anlamda toplumsallığı temsil eden ve görselliği bu eksende vurgulu bir biçimde kuran şehir ile günümüzde kentsel yaşam deneyimi ve anlamlandırma yapısında ciddi farklılıklar yaşanmaktadır. Sanayi Devrimi ile emek yoğun üretimin dönüşümü, adeta mıknatıs etkisi yaparak kentleri çekici kılmıştır. Hızla artan kentleşme süreci, bir yandan bünyesinde yoksulluğu ve işsizliği barındırmaya devam ederken, diğer yandan anlamdan yoksunluk sorunsalı güç kazanmaktadır. Farklı medeniyet anlayışlarını yansıtan kültürel biçimler/göstergeler izlendiğinde günümüz dünyasında kentler, maddi konfor ve rahatlık olanaklarına karşılık manevi bir sığlık ve bir tür huzur yoksunluğu sunmaktadırlar. İnsanın insanla ve insanın mekânla ilişkisi ve iletişimi bir tür çözülme sürecine girmiş bulunmaktadır. Böylece, günümüze ulaşan çizgide kent, ciddi bir sorun alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

Yerel yönetimlerin birbiri ile iç içe geçmiş, üç boyutlu sorumluluk alanı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, gündelik yaşamın işleyişinin teminatı olan fonksiyonların gerçekleştirilmesidir. Yerel ortak nitelikli hizmetlerin yerine getirilmesi, alt yapı çalışmaları, kent mobilyalarının düzenlenmesi, kültürel etkinlikler ve sürdürülebilirliği vb. sürecinde, geçmişle/tarihle bağ kurarak ondan ilham alarak yerel kimliğin inşasına, gelecek öngörüsünü ve zihinsel planlamasını gerçekleştirerek çalışmak ve kendini yönetmek, bir arada ve aynı anda gerçekleşmektedir. Bu,

ile benzerliği, aynı nitelikle beslenmesi ile oluşur. Uygarlaştırmak ve medenileştirmek uzantılı city kavramı da bir toplumun değer dünyasından yol alarak anlam kazanmışlır. Bu yazıda, doğrudan alıntılar hariç tutulmak üzere, kent sözcüğünün kullanılması tercih edilmiştir. Yukarıdaki bilgilerden hareketle, şehir ve kent konusunda Türkçe yazında tercihli kullanım biçiminin yaygınlığı gözlemlenmekte ve bu konudaki tartışmanın sürdüğü bilinmektedir. Bu çerçevede şehir kavramı, modernitenin karşısında bir duruş olarak, geleneksel ile olan bağını koruma çabasında oluş ve kapsayıcı bir karşılık kazanması itibariyle tercih edilmekte ve kullanılmaktadır. Şehir, tarımsal üretim ve geleneksel üretim biçimlerinin ve bu çerçevede oluşa gelen toplumsal yapının organik bir biçimlenme ve yönetim modeli ile anlam kazanmaktadır. Sanayi Devrimi ile insan-toprak, insan-doğa ilişkisi, bilgi ve paraya egemen olan Batı uygarlığı aktörlüğünde ve onun lehine, yeniden belirlenmeye başlamıştır. Tarih boyunca bir tür para akışı olarak var olduğu bilinen kapitalizmin, Sanayi Devrimi ile yeni bir görünüm kazanmasıyla oluşturulan düşünme ve yaşam pratiği, dünyaya nüfuz etmeye başlamıştır. Emek yoğun üretimin yerini teknoloji yoğun üretimin alması, sanayinin kurulduğu yerleşimlerin iş olanağı sunması ile nüfusun hızla bu yerleşim alanlarına yığılması süreci ile teknolojinin doğasına paralel mekanik bir biçimlenme ve yönetim modelini karşıladığı düşünülen kent kavramının kullanılması tercih edilmiştir. Nitekim bu yazı, Sanayi Devrimi sonrası kentin sorunlarından yol almakta ve yaşanılan çağın kültürel kısıt ve açmazlarına, yerel yönetimler perspektifinden çözüm arayışı üzerine kurgulanmıştır.

yerel otorite adına oldukça zor bir süreci tanımlamaktadır. Yerel yönetimler kente yönelik, kent formunun belirlenmesi ve değişimin yönetiminde üstlendikleri rol kadar, hemşehriler arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel değerlerin korunması konusunda yükümlülüklere sahiptirler. Diğer bir ifade ile yerel yönetimler, bir taraftan kentin görünen yüzüne ait müdahale ve biçimlendirmeler gerçekleştirmekte, diğer yandan, bu alanın arka planındaki görünmeyen, soyut, anlamlandırma alanına ilişkin, okuma pratiği ve öngörü geliştirme sorumluluğunu taşımaktadırlar.

Bu çerçevede, insan-mekân veya birey-kent ilişkisinde duygusallık boyutunu içeren bir yaklaşım katkısı ile kent estetiğine giriş niteliği taşıyan bu çalışma kaleme alınmıştır. Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kültür kavramının kapsamı, öğeleri ve özellikleri kısaca anlatılmıştır. İkinci bölümde, kent kültürü kavramının tanımı, özellikleri, kent kültüründe yaşanan sorunlar ve kısıtlar ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, modern estetik teorisi, kent estetiği kavramı, kent formunu belirleyen koşullar ve kent estetiğinin ölçütleri üzerinde durulmuştur.

1. YAŞAMI ANLAMLANDIRAN ŞEY/LER: KÜLTÜR

1.1. Oyunun Kahramanı: İnsan

Maddi varlığı ile sınırlı ve ölümlü olanı temsil eden insan, manevi varlığı ile sonsuzluğa açılan uçsuz bucaksız bir alanı kucaklamaktadır. Aklı, duyu ve duyguları ve vicdanı ile insan; çok boyutlu, karmaşık, değişken ve üstelik soyut, görünmeyen küçük bir dünyanın, büyük bir âlemin içinde varlığını sürdürmektedir.

İnsanı maddi ve manevi yönü ile ayrıştırarak açıklamak yöntemi, onu anlamakta bir kolaylık gibi görünse de aslında insan varlığı, ontolojik bir bütünlük içinde tanımlanmaktadır. İnsan ruhsal varlığını maddesel dünyayı düzenlerken dışa yansıtmaktadır. Sınırlı varlığını sonsuzluğa taşıma arzusu içinde bulunan insan, güzelin peşindedir. Gerek kendisi gerekse toplumla olan ilişkilerinde olduğu gibi mekân algısı ve mekânı düzenleme biçiminde de inandığı ortak güzeli veya beğeni yargısını dışarı vurmak ister. Böylece insan, fiziksel boyutu ile realist, ruhsal boyutu gereği düş gücü ve hayalleriyle idealist olabilen, yaşadığı zaman dilimi ve mekânda iz bırakan, *kültürel bir varlık olarak* ele alınmaktadır.

1.2. Sahne Dekoru: Mekân

Yer, üzerinde bulunulan toprak parçası, ev, hane ve yurt anlamlarında yaygın olarak kullanılan mekân kavramı, insanın misafir edildiği yeryüzünü de içeren, sonsuz bir zeminde bir takım kesitlerle sınırlandırılmış, farklılaştırılmış görüntü/ler bütünüdür.

Mekânı kavramlaştırma çalışmalarında iki anlayış önemli yer edinmektedir. Bunlar; fiziksel-matematiksel mekân ve fenomonolojik mekân anlayışlarıdır. Fizik-

sel-matematiksel mekân anlayışında mekân, homojen nitelikli, anlamdan bağımsız ve anlama kayıtsız konumdadır. Rasyonel düşüncenin ürünü diyebileceğimiz bu kartezyen anlayışında mekânın insanın dışında bir gerçeklik olarak varlığı vurgulanmaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde, insan algısı ve etkinliği esas alındığında, kendi içinde ikili mekân ayrımı ortaya çıkmaktadır. Bunlar sonsuz mekân ve doğal mekândır. Sonsuz mekân, sınırlandırılmamış olan, algılanamayan yalnızca düşünülebilen mekândır. Doğal mekân, insanın algısına ve müdahalesine açık olan fiziksel çevre olup, altı yeryüzü, üstü gökyüzü ile belirginleşen alan olarak tanımlanabilir.

Fiziksel-matematiksel mekân anlayışı, zeminde bilgiye dayanmaktadır. Buna karşılık, fenomonolojik mekân anlayışı, insan yaşantısına dayanan bir kavramlaştırma olup, yaşanan mekân ya da mekân yaşantısının vurgulu ifadesidir. Fenomonolojik yaklaşım, insanın kendi vücudundan hareketle, kendini merkeze koyarak ve doğrudan algılarına dayanarak kurduğu "burada ve şimdi" üstüne odaklaşmış bir mekân anlayışının varlığını ortaya koymaktadır. Mekân, yaşamın hammaddesi olarak ve dolayısıyla bir nicelik olarak değerlendirilir; çünkü mekân, insan eylem ve etkinlikleri için gerekli bir düzenleme öğesidir. Her varlık, zaten var olmak suretiyle bir miktar mekânda yer edinmekte ve onu tüketmektedir. (Bilgin, 1990: 62–63)

İnsanın mekânla olan ilişkisinde böylece iki boyut ortaya çıkmaktadır. Bilişsel-zihinsel boyut, mekânı fiziksel-matematiksel olarak kavramaya açarken, duyuşsal ve duygusal boyut, insanın sahiplenme, kendileme, aidiyet gibi kavramları kullanarak farklı bir ilişki biçimini ortaya koymaktadır. Ontolojik bir bütün olarak insan, söz konusu boyutları birleştirerek ihtiyaçlarını gidermek üzere etkinliğini mekâna yönelterek, ona müdahale etmekte ve onu dönüştürmektedir. Böylece, mekânda yeni bir boyut ortaya çıkmaktadır. Mimari mekân veya inşa edilmiş mekân olarak adlandırılabilecek mekân türü, geometrik bir mekân olduğu gibi, aynı zamanda fenomonolojik yaklaşım içinde yer almaktadır.

1.3. Yaşamın Sürdüğü Sahne: Mimarî Mekân

İnsan yaşantısının sürdürüldüğü sahne ve çerçeve olarak tanımlanan mimari mekân, aynı zamanda ekonomik sistem ve toplumsal kuruluşların yaşam öykülerini sergilemektedir (Zevi, 1990: 67). Mimarlık, geniş anlamda zaman, mekân, anlam ve iletişimin örgütlenme süreci olarak tanımlanmaktadır. İnsan yapısı, çevre ile ilişkisi, oluştukları dönemde yaşamış toplumun etkinlikleri, zaman kullanımları, iletişim ağları ve bu ağların hiyerarşi ve teknolojisine atfettikleri anlamın mekânsal yansımalarıdır. Mimarlık bir anlatım aracı olarak dünya görüşünü, değerleri, imgeleri, yaşam biçimlerini toplumsal örgütlenmeyi ve önemle vurgulanması gereken sürdürülen etkinlikleri anlatır. Bir araç olarak; mahremiyet anlayışının uygulanmasında, egemenlik sınırının belirlenmesinde, kişisel mekânın tanımlanmasında nüfus artışı ve yoğunluk kavramlarının denetiminde böylece birey toplum ilişkilerinin düzenlenmesinde mimarlık rol üstlenmektedir. Zaman içinde karmaşık yapıdaki etkiler, zaten devingen olan kültürü değişime davet eder ve kültürün aynası olan mimarlık da değişime yol alır. (Gür, 1996: 27–32)

Her bina, toplumun belirli bir ihtiyacına cevap vermek üzere, çağın inşaat tekniğine dayalı olarak bazı malzemelerle belirli bir fiziksel mekânın etrafının çevrilmesiyle oluşturulur. İnsanın doğal mekâna yönelip ihtiyaçlarını gidermek için mevcut teknoloji ve malzemeyi kullanarak, orada belli bir kesimi belirginleştirmesi, sınırlandırması ve doğal mekânı inşa etmesiyle mimari mekân oluşur. Böylece, doğal mekândaki yeryüzü ve gökyüzü belirginleştirmesi yerini, taban ve tavana bırakır.

Mimarinin temel öğesi olan iç mekân, yalnızca doğrudan deneyimle gösterilebilir, yaşanabilir ve aktarılabilir. Böylece mimari, mekânın sadece kendisinde somutlaşan özgül karakterini taşır. Mekân, dolu olanın karşıtı olarak boşluğu sınırlandırır ve ifade eder. Mekân, bir şekilde insanı etkiler ve insan aklını, sınırları içine alır. Mimariden duyulan hazzın büyük kısmı mekâna bağlanmaktadır. (Zevi, 1990: 8)

Mimarlıkta mekân anlayışı, bireyin konumuna göre perspektif olarak yapıları ve bireyin algıları üstüne odaklaşan bir mekân anlayışıdır; algısal, sübjektif, yaşantısal ve yaşamsal bir mekân söz konusudur. İnsan, doğal mekânda kendini savunma ihtiyacından mahrum hissedebilirken, mimari mekânlar bu ihtiyacı giderir. Bu suretle insanlar, mevcut kaynakları kullanarak ihtiyaçlarını gidermekle kalmaz; kendilerini diğerlerinden farklı kılan biçimleri de meydana getirirler. Böylece mimari mekân, sembolik bir anlam kazanır. Dolayısı ile mimari, insanın biyolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamakla kalmaz, insanın ruh halini de yansıtır. Bu anlamda mimari ve üslup, çeşitli varlık tabakalarına ait güçleri ve bunların hiyerarşik düzenine ait bir tasavvur olarak beliren inanç sistemini bünyesinde taşımaktadır. Mimari biçimler, toplumun inanç ve düşünce sistemini, bilinçli veya bilinçsiz olarak, fakat mutlaka yansıtırlar. (Cansever, 1998: 75, Coomaraswamy, 1946)

1.4. Kentsel Mekân

Mimari mekânda binalar tek tek, birbirinden bağımsız olarak ele alınırken, kentsel mekân, bina ve yapılarla tanımlanan ancak binaların dışında kalan, kentin tüm bireylerinin kullandığı fiziksel ortak mekânı tanımlamaktadır.

Kent dokusu, bir kentin anayollar ve ikincil yollarla bölünmüş, konut, çalışma, ticaret ve sanayi, dinlenme ve eğlenme yerlerini kapsayan alanlarından, adacıklardan ve komşuluk birimlerinden oluşan, toprak kullanım biçimi olarak karşılık kazanmaktadır. (Keleş, 1998) Kent mekânı, yaşayan bir organizma olarak düşünülen kent dokusu içinde yer alır. Kent mekânı kavramı planlama dilinde "dış mekânlar", "kentsel açık mekân" isimlendirmesi ile insan etkinlikleri için tasarlanmış ve oluşturulmuş, halkın girebileceği açık alanları ifade etmek için kullanılır. Parklar, konut çevresi, oyun alanları, meydanlar, cadde ve sokaklar, alışveriş merkezleri kentsel mekânı oluşturur. Kent mekânı görünür bir form olarak izlenirken, formun manevi boyutunu kapsayan bir organizma olarak kent dokusu yaşam sürmektedir. Böylece kentin dokusu, kenti kapsayan ve birbiriyle kaçınılmaz olarak etkileşim içinde bulunan ilişkiler sistemi bütünü olarak düşünülebilir.

Kentsel mekân, kimlik sahibi bir biçimden oluşur ve bu biçimi veren insandır. Mekân üzerine geliştirilen farklı tanımlar değerlendirildiğinde görülecektir ki insan, kavranabilen doğal mekânı çok boyutlu ilişkiler sistemi ile bir dönüştürme çabası içindedir. Böylece mekân sözcüğü, fiziksel bir dönüştürme hareketi olmakla birlikte, aynı zamanda sosyo-kültürel bir boyut içermektedir. Bu anlamda inşa edilen mekânlar salt teknolojinin geldiği noktayı değil, medeniyetin düzeyini de göstermektedir.

"Bir mekâna ait olmak" olgusu bir sınıflamaya bağlı olarak açıklanabilir. İnsanın kendine ait, öznel dünyasından hareketle kentsel mekâna bakıldığında; özel, kamusal ve kolektif olmak üzere üç farklı boyutta ilişkiler sistemi gözlemlenebilir. (Çınar, 1996: 18–19) Göreceli olmakla birlikte aidiyet hissinin en yoğun yaşandığı kapalı mekânlar, özel alanı oluşturur. Birey, kentle iletişimini kuran sokağa çıktığında hissettiği aidiyeti, özel alandaki özgürlük duygusunu ve paylaşımın getirdiği sorumluluğu birlikte hisseder. Diğer bireylerle, kamusal ait oluş çerçevesinde bir araya gelir ve ortak değerler geliştirir. Kurum ile somutlaşan bu kavramın, insan-kurum ve kurumlar arası ilişkileri içine aldığı düşünülmektedir. Üretilenleri, fikirleri ve duyguları karşılıklı paylaşmak, bir araya gelmek ve yaşamın olanaklarına beraberce sahip olmak anlamında, "kolektif ait oluş" yerleşim alanı ile vurgulanmaktadır. Kentsel mekânlar, kolektif ait oluşun yaşandığı yerlerdir. Böylece, değer bağımlı bir varlık olarak insanın, yaşam biçimi ve değerler sistemini taşıdığı ve paylaştığı bir etkileşim alanı olarak kent, toplumsal bir içerik ve işlev kazanmakta ve kültür kavramı sahneye taşınmaktadır.

1.5. Yaşamın Anlamı: Kültür

1.5.1. Kültür Kavramı

Oldukça yaygın kullanım alanına sahip olan kültür sözcüğü çok veçheli, doğurgan ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Örneğin; "kültürlü kişi", "kültür-fizik hareketleri", "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu", "genel kültür", "kültür mantarı", "kültürel etkinlik", "kültür adamı", "kültür şoku", "Turizm ve Kültür Bakanlığı", "şehir kültürü" ve "alt kültür" sözcükleri ardı arkasına sıralandığında, düşünme ritminin hızı ve içerik değişimi, bu zorluğun fark edilmesini sağlayabilecektir.

Kültür kavramının tarihi ve kullanımı, Kroeber ve Kluckhohn (1952) ve Williams'ın (1958 ve 1976) eserlerinde yer almaktadır. Başlangıçta bir işleme süreci adı altında ürün yetiştirimi, hayvan yetiştirimi ve zihnin geliştirilmesi işlevine doğru anlamı genişletilen kavram, XVII. yüzyılın sonlarında, bir toplumun bütün bir yaşama biçimi olarak genelleştirilmiştir. (Williams, 1993: 8–9) Oluşumu ve kökeni yönünden kültür, sosyal etkileşimin ürünü olarak tanımlanmaktadır. Marks'a göre kültür, 'doğanın yarattıklarına karşılık, insanoğlunun yarattığı hemen her şey'dir. Bir simge (sembol) olarak kültür, maddi öğelerin, davranışların, düşünce ve duyguların, simgelerden oluşan (sembollere dayalı) bir örgütlenmesidir. Bu konuda kapsayıcı olma noktasında iddialı tanım, Tylor'dan gelmiştir. "Kültür, bir toplumun üyesi olarak insanoğlunun öğrendiği (kazandığı) bilgi, sa-

nat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan, karmaşık bir bütün'dür". (Güvenç, 1984: 95–102) Bu tanımın da kültür olgusunu tam anlamıyla yansıtmadığı düşünülmektedir. Bu tanımı kapsamlı ve önemli kılan nokta, onun 'bir toplumun üyesi olarak insanoğlunun öğrendiği' kısmında yer almaktadır. Tylor'ın tanımı, insanların biyolojik olarak soya çekimle değil de, belli bir toplum içinde, yani belli bir kültürel geleneğe bağlılıkla edindikleri, inanç ve davranışlarına odaklanmıştır. (Kottak, 2001: 46)

En geniş anlamıyla kültür, soyut kavramları anlayabilme ve kullanabilme olarak tanımlanırken, en sade anlamıyla, 'hayatı yaşanmaya değer yapan şey' olarak tarif edilmektedir. (Eliot, 1981: 13–19) Benzer bir yaklaşımla kültür, hayatın kaba saba malzemesine incelik, zariflik ve kibarlıkları sanat ve sevgiyle katmak olarak yorumlanmaktadır. (Zweig, 2000: 25) Kültür, bir başka biçimde, insan ve mekân arasındaki ilişkinin/etkileşimin zaman boyutuna tutunmuş, maddi ve manevi iz düşümü, yansıması olarak tanımlanabilir.

1.5.2. Kültür Kavramının Özellikleri

Genel olarak, kültürün özellikleri şöyle açıklanabilir (Güvenç, 1984:103–107):

1. Kültür, öğrenilen bir süreçtir.
2. Tarihî ve süreklidir.
3. Toplumsaldır: Kültürel sistem, toplumlarda yaşayan insanlar tarafından oluşturulur ve ortaklaşa paylaşılır.
4. İdeal ya da idealleştirilmiş kurallar sistemidir. Bu anlamda bireylere ideal bir yönelim sunar. Kültürel sistemin bir parçası olan birey, kültürel kuralı ve kurala uymayan davranışları kolayca tanır.
5. İhtiyaçları karşılayıcı ve doyum sağlayıcıdır: Kültürel öğeler ve süreçler toplumun üyeleri doyum sağladığı sürece varlıklarını sürdürmektedirler.
6. Değişime açıktır: Kültür, çevresiyle etkileşim içinde bulunan açık bir sistem olarak tanımlanmaktadır. Bu değişim süreci, zamana yayılarak ve uyum yoluyla gerçekleşmektedir.
7. Bütünleştiricidir: Kültürün öğeleri, bütüncül bir sistem oluşturma eğilimindedirler.
8. Her şeyi kapsayıcıdır: Kültür, belli bir beğeni düzeyine ve beğeni yargısına sahip olmaktan ve eğitimden çok daha fazlasını içerir. Sadece eğitim-öğretim sürecinden geçebilenler değil, bütün insanlar kültürlüdür. Kültür, antropolojik olarak tanımlandığında, bazen "popüler" kültür gibi açık olan ve ciddi bir araştırmayı gerektirmeyen özellikleri kapsar. Günümüz Kuzey Amerika kültürünü anlayabilmek için, televizyonu, fast-food lokantalarını, sporu ve oyunları dikkate alınmalıdır. Kültürel bir gösterge olarak, bir rock yıldızı en az bir senfoni yöneticisi kadar veya bir çizgi roman, kitap ödülü kazanmış biri kadar ilginç örnekler olarak okunabilir. (Kottak, 2001: 46)

9. Simgelerle ifade biçimi kazanır: İnsanlar, yüzyıllardır simgeleştirme yoluyla kültür oluşturup, onu sürdürmekte ve aktarmaktadırlar.
10. Kültür, bir soyutlamadır: Kültür, bütünüyle maddi, gözlemlenebilir bir olgu değildir.

"Kültür, soyut ve kavramsal bir model olarak, hangi somut değişkenlerden, kurumlardan ve ilişkilerden oluşmaktadır?" sorusuna kesin bir yanıt verilmemekle birlikte, sosyal/kültürel antropologların birçoğunun üzerinde hem fikir olduğu, bir değişkenler listesinden söz edilmektedir. Öncelikle bir sosyal/kültürel sistemin var olabilmesi için, uygun bir doğal çevreye ihtiyaç vardır. Kültürel sistemin kendisi tarihi ve sürekli bir varlık olup, onu oluşturan kurum ve değişkenlerin de kendi özel tarihçeleri bulunmaktadır. Çoğunlukla yazılı olmayan, gelenek ve görenekler, kültürel kaynakları ve bugüne ulaşan çizgide kurumları belirlemektedir. Bu konular tarih, arkeoloji ve etnolojinin içeriğini oluşturmaktadır. Aile kurumu ve akrabalık ilişkileri, sağlık ve beslenme, eğitim süreci, konut ve yerleşmeler, ekonomi ve teknoloji, bilimler ve sanatlar, din kurumu ve devlet, kişilik sistemi ve dil değişkenleri, kültürel sistemi oluşturmaktadır. (Güvenç, 1984: 109–112.) Kültür kavramı şekil yardımıyla ifade edilebilir mi? Şekil 1, buna iyi bir yanıt olabilir diye düşünülmektedir. Böylece, kültür kavramının özellikleri sembolleştirilmektedir.

Şekil 1: Kültür Kavramına, Şekilsel Bir Açıklama

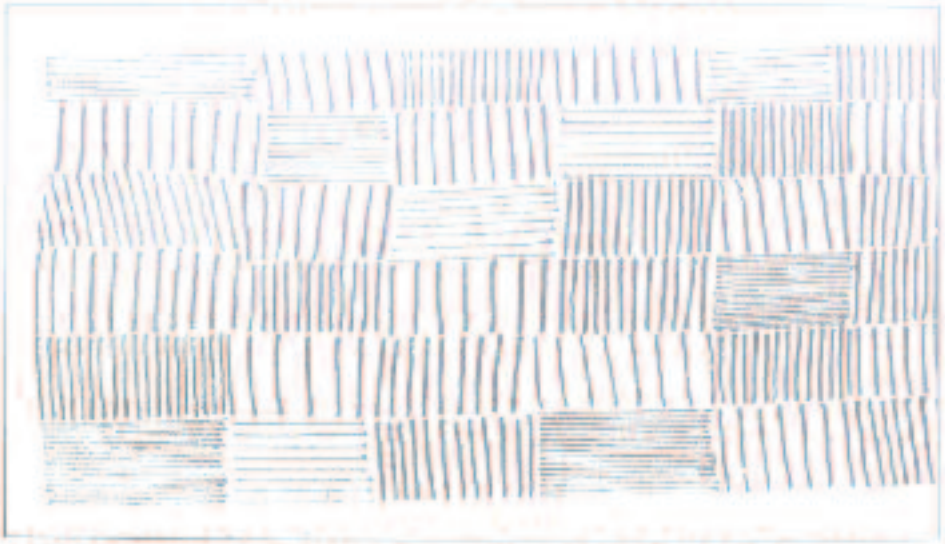

Kaynak: Ross, H. Laurence (1963) **Perspectives on the Social Order**, McGraw-Hill Book Company, London, s. 84.

İnsan ve mekân arasındaki etkileşimli ilişkiler bütününün, belli zaman boyutuna tutunarak maddi ve manevi alana yansıması olarak yeniden tanımlanabilecek bu karmaşık kavram, kentte, zenginleşerek derinlik kazanır.

2. VAROLUŞ SERÜVENİNDEN KESİTLER: KENT KÜLTÜRÜ

2.1. Kavram ve Özellikleri

Nasıl insanın maddi ve manevi boyutları varsa, kentlerin de, bir görünen biçimleri bir de fark edilen, hissedilen, yaşanan ancak, görünmeyen yüzleri vardır. Kent ölçeğinde yaşanan karmaşık ilişki ağı, dış biçime, siluete yansımaktadır.

Birey-kent ilişkisinin bileşkesi olan kent kültürü ile bu ilişki biçiminin farklı düzey ya da boyutları yaşanmaktadır. Bunlar, kent kültürü kavramı ile yüksek düzeyde örtüştüğü düşünülen kent kimliği, kent profili ve kent imgesi kavramlarıdır. Mekân ve algı konusu, kent profili ve kent imgesi kavramları ile yüzeye çekilmektedir. Bu algılamadan beslenerek derinleşen, kökleşen bir kavram olarak, kent kimliğine yer açılmalıdır. Böylece, bir tarafta kentin görünen, algılanan yüzü, diğer yanda ondan koparılamayan onun yaşanan, paylaşılan ve aktarılan yüzü ile karşılaşılmaktadır. Kültür kavramının tüm özelliklerini bire bir paylaşan kent kimliği veya kent kültürü kavramı, özetle, kültürün genel, evrensel ve özgünlük kavramlaştırmasını bünyesinde taşımaktadır.

Kent kültürü, uzun bir zaman süreci içinde biçimlenen, kentin coğrafi içeriği, tarihi birikimi, mimarisi, yerel gelenekleri ve yaşam biçimi niteliklerinin karışımı olarak, karşılık kazanmaktadır. Kentin tanımlayıcı özellikleri tarihsel, kültürel ve coğrafî kültür öğeleri olarak sayılmakta ve "kent kimliği", kentin kendine özgü karakteristikleri ile oluşa gelmektedir. (Suher, 1996: 42)

Kent imgesi veya kent imajı kavramı Lynch tarafından belirlenen kent referans noktaları, sınır elemanları, bölgeler, bağlantılar ve düğüm noktaları olarak sayılan yapılaşmış mekân öğelerini içine almaktadır. Kentin doğal ve yapılaşmış çevre öğelerine yönelik, yüzeysel nitelikli bu değerlendirmede, kentin sosyal ve ekonomik öğelerinin ihmal edildiği düşünülmektedir. Kent kimliğinin doğal, beşerî (sosyo-ekonomik) ve inşa edilmiş çevre öğelerinin etkisi ve karşılıklı etkileşimleri ile oluştuğu kabul edilmekte ve bu anlamda kent kimliği kavramının *ayırt edici, özgün* ve *anlamlı* alt kavramları ile açıklanabileceği düşünülmektedir. Kentler, maddî ve manevî anlamda bir simgeler bütünüdürler. Matematikte, semboller nasıl birçok ilişkiyi görünmez ve kısa yollu kılıyorsa, kültür konusunda da semboller, kültürü özetle ya da kodlayarak aktarmaktadır. Kentlinin kente yönelik algısı, kenti okuma ve paylaşma biçimleri çok çeşitlidir. Kentte, farklılıklar aralara duvar örmeksizin, bir potada eriyerek tutarlı, özgün ve bütün bir yapıda temsil edilmektedir. Aristo, kenti farklılıklara indirgeyerek, onun, özgün kimliğinin veya ayırt edici özelliğinin farklılıklara sahiplenilmesiyle oluştuğunu söylemektedir. (Aristoteles, 1983: 74) Farklılıklar, karşıtlıklar yeni üretimleri teşvik eder ve uygarlık yolunda gelişmeyi sağlar. Kentte yaşanan toplumsal gerçeklik ve idealizm veya irrealizm somut ve soyut kültür taşıyıcılarınca sembolize edilir. Nasıl, her insan kendi koşullarının bir ürünü ise, kentli de kentin özgür havasının, [3] orada yaşanan karşılıklı etkileşim sürecinin ürünüdür.

---

[3] 'Kentin havası insanı özgür kılar' bir Alman atasözü.

Her toplumsal sistem ve onunla ilişkili olarak her kültürel sistem, ortak bir kültürel sistem oluşturarak, bireysel ilişkilerin, duygu, düşünce, davranış ve normların belirginleşmesini sağlamaktadır. Bu anlamda simgesel davranış bütünleri olarak tanımlanabilecek ayin ve törenler, anlamlarını bir toplumun tarihinden ve mitolojisinden alarak toplumsal yaşamda simgesel bir görünüm altında somutlaşırlar. (Tolan, 1985: 256)

Kent kültürü, kültür kavramının tüm özelliklerini, kente özgülük ilavesi ile bünyesinde taşımaktadır. Böylece, kent kültürü öğrenilen/öğrenilebilen, tarihi ve süreklilik içinde oluşan, toplumsal, değer bağımlı, ihtiyaçları karşılayan, doyum sağlayıcı, değişime açık, bütünleştirici ve her şeyi kapsayıcı olma özellikleri ile betimlenebilir.

Kentler, coğrafî ve topoğrafik verilerin ya da doğal yapısının sunduğu dekor eşliğinde, orada yaşayan toplumun düşünsel ve duygusal dünyasından beslenerek, zaman içinde bir biçim alır. Siluet ile kaba hatları belirginleşen kentte, insana özgü her şeye yer vardır. Mimarî ile dışardan izlenen formun içi, yine insan tarafından doldurulur. Göze hoş gelen biçimler kadar renk tercihleri, müziği, kendine has kokuları ile her kentte, özgün bir dünya inşa edilmektedir. Kentte yaşamak tercihi ve içeriği, zihinlerde ve gönüllerde bir medeniyet, düşünme ve hissetme tarzı olarak tezahür ederken, buna paralel yaşanarak üretilen biçimlerde, kültür görünür alana çıkmaktadır. Kentte dil ve konuşma biçimleri, davranışlar, giyim-kuşam, yemek kültürü, mimarî ve konut dekorasyonu, eğlence biçimleri ve hobiler, kente özgü olarak ortaya çıkmakta ve sürdürülmektedir. Bu perspektifle bakıldığında Kahire, Atina, Roma, Bağdat, İstanbul, Viyana, Paris, Londra, New York ve Tokyo farklılığı izlenebilir.

Dünyanın hızla küreselleşmesi ve küçülmesi sürecinin, kentlerin fiziksel olarak gelişmesi ile sunduğu üstünlük alanı, özgünlüğün törpülenmesi, büyük oranda benzer mekânların üretimi ile tehdide dönüşme eğilimi taşımaktadır. Böylece, kent kültürü dar bir alana sığdırılmakta, çağdaş kent kültürü yoğun bir biçimde, bir dizi halinde ve rastlantısal, duygusal karşılaşmalar olarak yaşanmaktadır. (Robins, 1999: 230) Şekil 2'de kent kültürünün mekânı etkileme biçimi açıklanmaktadır.

Şekil 2: Kültür-Eylem-Mekân İlişkisi Modeli

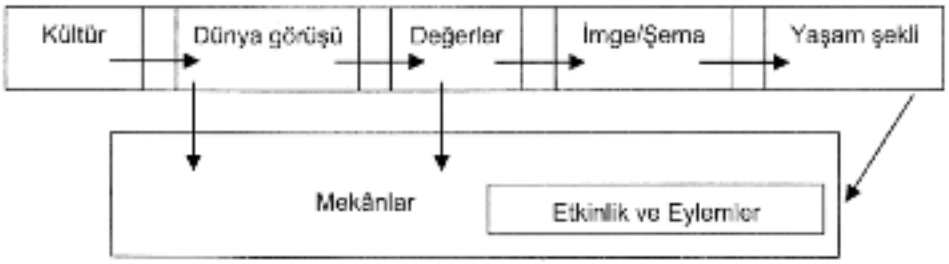

Kaynak: Gür Öymen, Şengül (1996) **Mekân Örgütlenmesi**, Gür Yayıncılık, Trabzon, s. 31.

Yukarıda sözü edilen, kent yaşamını çevreleyen ve betimleyen biçimler, özetle kent kültürü, içinde yaşanılan medeniyetin temel kabullerinden ya da temel tercihlerinden beslenerek doğmaktadır. Buradan hareketle değerler oluşmakta, değerler normlarla ifade edilmekte, normlar da ayin ve törenlerle simgeleştirilmekte, kodlanmakta ve aktarılmaktadır. (Can, 2003: 23–26)

2.2. Sorunlar ve Kısıtlar

Braudel, Uygarlıklar'ın Grameri adlı kitabının "Uygarlıklar Ortak Zihniyetlerdir" adını verdiği bölümünde *ortak ruh hali*, *bilinçlenme*, *zihniyet* ve *zihinsel alet kutusu* terimlerine yer açmaktadır. Oldukça karmaşık görünen bu konu, şöyle açıklanmaktadır: 'Her dönemde, dünyayı ve şeyleri temsil etmenin bir biçimi, egemen bir ortak zihniyet, toplumun tüm kitlesini harekete geçirmekte, ona nüfuz etmektedir. Tutumları dikte eden, tercihleri yönlendiren, ön yargıları köklü hale getiren, bir toplumun hareketlerini eğip büken bu zihniyet, tamamen bir uygarlık olgusudur. Bu zihniyet, bir dönemin tarihsel ve toplumsal kaza ve koşullarından çok, çoğu zaman adeta bilinçaltı olan inanç, korku ve endişelerin uzak mirasının ürünüdür, yani tohumları geçmişin içinde kaybolan ve kuşaklar boyunca aktarılan muazzam bir aşılanmanın ürünüdür. Bir toplumu belli bir anın olaylarına, bu olayların onun üzerindeki etkilerine, bunların onu almak zorunda bıraktıkları kararlara karşı tepkisi, mantıktan hatta bencil çıkardan daha çok, ortak bilinçaltından fışkıran ve çoğu zaman formüle edilmesi olanaksız olan bu emirlere tâbi olmaktadır. Bu başat değerler, bu psikolojik yapılar, uygarlıkların birbirine *en zor aktarabildikleri* şeylerdir; bunlar, uygarlıkları birbirlerine nazaran soyutlayan ve ayıran en iyi unsurlardır. Ve bu zihniyetler, zamana karşı da dirençlidir. Yavaş değişimler, uzun ve bilinçsiz kuluçkalaşmalardan sonra dönüşür.' (Braudel, 2001: 53–54)

Bir toplumun var olması ve onun özelliklerinin, fiziksel olarak yaşanan mekânda görünür dünyaya yansıması bir sosyal gerçeklik, olgu ya da fenomendir. Tarihin akışında, geçen bir zaman dilimine tutunmuş, birçok toplum/lar, yeryüzüne kendi gerçeklerini, doğrularını ve değerlerini nakşetmişlerdir. Her olgunun nedensel olarak belirlendiği iddiasının içinde kalarak, değer yargılarının, bu nedensellik bağı içinde değerlendirmeye alınması, çağdaş filozoflardan Weber'e dayanmaktadır. Araştırmalarını ekonomik düzlem feneri ile sürdüren Weber, maddî düzlemi dokuyan bir ruh olduğunu ve kapitalizmin beslendiği ruhun, Protestanlığın ahlakî değerlerine dayandırılabileceğini savunmaktadır. (Weber, 1997)

Kente yönelik teorik çalışmalarda, insan kavramının kısıtlı yönleri ile ele alındığı ve onun bütünselliğinin ihmal edildiği görülmektedir. Weber tarafından sosyoloji biliminin kurucu komutu olarak nitelenen "gidip gerçekleri toplayın" hedefi ile bilim dünyası, verilerini, insan kavramını ve bütünselliğini yani kendi varlığını ihmal ederek toplamaya başlamıştır. Bu bağlamda, Chicago Okulu teorisyenlerinin çalışmalarına yani ekolojik şehir teorisine yer açılması gerekliliğine inanılmaktadır. 1915–1925 yılları arasında Chicago Üniversitesi'nde yürütülen bir dizi makale, tez ve araştırma raporları Park, Burgess ve McKenzie tarafından oluşturulan The City adlı kitapta, sistematik bir şehir teorisinin haberini vermektedir.

"Şehir: Kentsel Ortamda İnsan Davranışının İncelenmesine Dair Öneriler" başlıklı makalesinde Park, kent kültürünü şöyle tanımlamaktadır.

"Şehir..., bir bireysel insanlar ve sosyal kolaylıklar (sokaklar, binalar, elektrik ışıkları, tramvaylar ve telefonlar) yığınından daha fazla bir şeydir. Bir kurumlar ve idarî araçların (mahkemeler, hastaneler, okullar, polis ve çeşitli devlet fonksiyonları) basit bir kümesinden de fazla bir şeydir. Gerçekte şehir, bir zihnî durum, bir gelenek ve görenekler, örgütlü davranışlar ve duygular bütünüdür.' Ardından, Spengler'a atıfla, kentin kendine özgü kültürü olduğunu, bir köylü için evi ne anlama geliyorsa, şehrin de medenî insanın yaşam alanı olduğunu vurgulamaktadır. (Weber, 2000: 35–36)

Aynı kaynağa atıfla Simmel, Spengler ve Wirth'in çalışmalarında yer alan ortak özellik, kentsellik veya kentlilik anlayışlarının 'kentsel mentalite' üzerine yoğunlaşmış olmasıdır. Wirth, bir yaşam biçimi olarak kentselliğe, ampirik olarak, birbirleyle ilişkili üç perspektiften bakılabileceğini düşünmektedir. Bu çerçevede kent:

1. Nüfus temeli olan fiziksel bir yapı olarak,
2. Bir yapıya ve kurumlar dizisine sahip bir örgütlenme sistemi olarak,
3. Davranışlar, fikirler dizisi ve kişilikler kümesi olarak ele alınabilir.

Chicago Okulu tarafından geliştirilen iki kavram özellikle dikkate değerdir. Biri kent analizinde ekolojik yaklaşım olarak adlandırılmakta; diğeri ise Wirth tarafından geliştirilen kentliliğin bir yaşam biçimi olarak nitelendirilmesidir. Wirth'in teorisi, kentliliğin sadece bir toplumun parçası olmadığı, ayrıca geniş toplumsal sistemin doğasını ifade ettiği ve etkilediğini fark etmesi açısından önemli sayılmaktadır.

Weber, ekonomik şehir kavramını ele alırken, yaşamın işleyişinde şehrin ayırıcı özelliğini tarım dışı faaliyetler temelinde soyutlamaktadır. Ekonomik özellikler açısından şehir tipleri ayrıştırılabilir. Üretici ve tüketici şehirler, ticaret ve sanayi şehirleri, ana ve uydu şehirler ayrımları yapılabilir. Kent ekonomisinin gerekli, ancak, kenti kent yapmaya yeterli tek koşul olmadığı söylenerek, anahtar kavram olarak "topluluk" (community) öne sürülmekte, böylece bir arada oluşun niteliklerine dikkat çekilmektedir. (Weber, 2000: 57–58)

Kent çözümlemesi konusunda, büyük ölçüde Marks'tan etkilenen Harvey ve Castells, kentliliğin özerk bir süreç olmadığını, bunun başlıca politik ve ekonomik değişikliklerle ilişki içinde çözümlenmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. (Giddens, 2000: 509) Bu görüşe göre, kentler ve mahallelerin planları ve mimari özellikleri, toplumdaki farklı gruplar arasındaki mücadeleler ve tartışmaları ifade etmektedir. Başka bir deyişle, kent çevreleri daha geniş toplumsal güçlerin simgesel ve mekânsal gösterimlerini temsil etmektedir. Burada kentler, tümüyle insanlar tarafından inşa edilen, yapay çevreler olarak ele alınmaktadır. Kırsal alanlarda bile, insan müdahalesi ve modern teknolojiden kaçılamaz, insan etkinliği doğanın dünyasını yeniden şekillendirmekte ve düzenlemektedir.

İnsanın doğal mekânla kopuşunu, Chicago Okulu teorisyenleri, hüzünlü bir şarkı gibi dile getirmektedirler. Weber, kente yönelik psiko-sosyal yaklaşımın eksikli-

ğini hatırlatmakta ve kentin esası anlamlar kümesindeki değerlerden haber vererek, kültür sosyolojisinin temellerini atmaktadır. Wirth, kentselliği bir yaşama biçimi olarak ele almakta, Simmel kente orada yaşayan birey ile ilişkisi açısından yaklaşmaktadır. Bütün bu görüşlere ilave olarak Sennett, insanın kent mekânları ile bağını irdelediği eserlerinde, çağdaş insanın mekânla kurduğu duygusallık köprülerinin dağıldığına vurgu yapmaktadır. (Sennett, 1999: 15)

Kültürel bir varlık olarak insan, semboller kullanır. Böylece toplumlar, zaman ve mekân sınırları içinde, kendine özgü tavırlarını, anlamlar dünyasının içine sığdırıldığı, simgeler diliyle aktarırlar. Akademik çalışmalarda eksikliği konusunda şüphelerin bertaraf edildiği, kenti anlama ve anlamlandırma konusundaki ihmal edilmiş bu alan, insanın hayatındaki kentin anlamını ya da kentin orada yaşayan veya yaşamış insanların hayatını yansıtma yeterliliği veya işlevini, özetle mistik/estetik boyut veya Barthes'dan hareketle erotik denilebilecek boyut, (Barthes, 1997: 181–187) vurgulanmaya ve irdelenmeye değer bulunmaktadır.

2.3. Kente Yönelik Yaklaşımlar Eşliğinde Bir Çözümleme Önerisi

Toplumlar yaşadıkları mekâna toplumsal yapı, zihniyet ve ruhsal dünyalarında taşıdıkları anlamı yüklerler ve bunu görünür alana yansıtırlar. Kentler, toplumların sahip oldukları koşulların ve oluşturdukları soyut iletişim ağının veya ruhlarının bir aynası olarak yeni bir anlam yüklenir. Bu ilişki, karşılıklı etkileşim sistemi içinde zaman boyutunda yön ve yoğunlukları değişerek yol alan, bir biçimi sergilemektedir. Böylece kent, işlevsellik boyutunun yanında, özgün ve sembolik olma özelliği ile ele alınması gereken bir kavram olarak görülmektedir. Toplumların inşa ettiği kentlerin işlevsel yönlerinin olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir. Bunun kadar belirtilmesi gereken bir gerçek de, bu kentlerin ihtiyaçtan doğan kullanım ve koşullarını aşan anlamlarının olduğudur. Bilindiği gibi anlamdan kurtulabilen hiçbir nesne ve gerçeklik yoktur.

İnsan, mekâna nasıl anlam verir ya da yükler? Öncelikle anlamın belirtilmesi, anlamın aktarılmasının ne zaman ve nasıl gerçekleştiği sorusuna yanıt aranmalıdır. Barthes, bu soruyu, nesnenin insan toplumu tarafından üretildiği ve tüketildiği anda, nesnenin belli kural ve ölçülere uydurulması ile gerçekleşir şeklinde yanıtlamaktadır. (Barthes, 1997: 170) Böylece kent, o mekânda yaşayan toplumun ihtiyaçlarına ve bu ihtiyaçların öncelik sıralamasına göre biçim alan bir şekilde üretilmekte ve aynı zamanda tüketilmektedir. Toplumun tüm bireyleri, kentin maddî olanakları kadar manevî/ruhsal olanaklarını da kullanmakta ve paylaşmaktadırlar.

Nesneler de iki koordinatın kesişme noktasında bulunur. Bunlar simgesel ve sınıflandırma koordinatları olarak adlandırılmaktadır. Simgesel koordinat, her nesnenin en azından bir "gösterilen"in "gösteren"i olmasıyla oluşur, derin koordinat olarak da tanımlanmaktadır. Sınıflandırma koordinatı ise, içinde yaşanılan toplum tarafından benimsetilmiş, nesnelerle ilgili bilinçli olabilen sınıflandırmaları

içerir. (Barthes, 1997: 171–172) Göstergebilimle ilgili olarak görüşlerini bu şekilde ifade eden Barthes, tahmin yoluyla kent göstergebiliminin olanaklılığını savunmaktadır.

Şehircilik literatüründe, anlam ve anlamlandırma konu ve sorunlarına çok az yer verildiği bilinmektedir. Kent anlambiliminin sorunlarına yakın olarak gözüken Lynch'in şehir imajı kavramının açılımı ise, anlambilim açısından oldukça belirsiz bulunmaktadır. Lynch kenti doğrudan doğruya onu algılayan bilinç açısından ele almaya çalışmakta ve kentin imajını, kentin okurlarında bulmaya çalışmaktadır. Her kentin işlevleri sıralanabilecek eşit öğelerden kurulu bir dokusu değil de güçlü ve tarafsız öğelerden ya da dilbilimcilerin dedikleri gibi, belirgin öğeler ve belirgin olmayan öğelerden kurulu bir dokusu olduğu gerçeğine değinen Barthes, kentlerin kendine özgü ritim ve anlamlandırma farklılıklarına yer vermektedir. Her kentte, insanın gerçek anlamda yaşamaya ve onu biçimlendirmeye başlamasından itibaren, belirgin öğeler ile belirgin olmayan öğelerin karşıtlığı, almaşıklığı ve yan yana dizilmesinden oluşan, anlam ve anlamlandırma alanına ait bir ritim vardır. Bu ritmin yanı sıra anlamlama ile gerçekliğin arasında, en azından da anlamlama ile nesnel coğrafî gerçeklik (haritaların gerçekliği) arasında son bir çatışma vardır. Haritanın nesnelliğe güvenerek, birbirine bitişik iki mahallenin benzerliği veya aynılığı savunulamaz. Bu iki mahalle, farklı anlamlama işlevi ile donatıldıkları andan itibaren, kent imajındaki yerleri birbirinden kesin olarak farklılaşır. Bu durumda, anlam ve anlamlandırma yapısının, nesnel verilere karşıt biçimde yaşandığı söylenebilir. (Barthes, 1997: 181) Bu çerçevede kentin bir söylem ve onun gerçek bir dil olduğunu savunan Barthes, sorunu, kentin dili kavramının, kendi özgün ifadesi ile tanımlanmamasında bulmaktadır. Bu bağlamda, kendi özgün açıklama bütünlüğü içinde, kentin dili kavramının geliştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Kültürel normların araştırılmasında kullanılan yaklaşımlar, semiyotik (anlambilimsel) yaklaşım ve çevre-davranış yaklaşımı olarak sayılabilir. Semiyotik bilimcilerin amacı, kültürel olarak kodlanmış normları anlamak için, belli coğrafyalarda yer alan toplumların kurumsallaştırdığı gösterge sistemlerini ortaya koymaya çalışmak şeklinde olmuştur. Bu araştırmacıların ortak görüşü mimarlığın da, konuşulan diller gibi, bilgi ileten göstergeleri olduğudur. Dolayısıyla, bir mekânsal örgütlenmeye gösterilen davranışsal tepkiler de örgütlenmenin önceden kodlanmış anlamına yöneliktir. Önceden kodlanmış anlam, topluluğun işlevsel beklentileri, mantıklı yapı ve anlaşılabilir biçim anlayışı gibi bir dizi kökten hayat bulmaktadır. Göstergebilimin tarihi eski olmakla birlikte, mimarlıkta ele alınması yeni bir yaklaşımdır. Genellikle modern mimarinin eleştirisi söz konusu olduğunda göstergebilimin ve anlambilimin kuram ve yöntemlerine başvurulduğu izlenmektedir. Önceleri belli belirsiz kullanılan "mimari dil" kavramı, zamanla yerleşmiş olup, semiyotikle ilgilenenler, kültürlere özgü anlam taşıyan biçimsel birimlerin de olabileceğini savunmaktadırlar. (Gür, 2000: 73–74)

Çevre-davranış araştırmalarında, son on yıllarda kültür, toplum, insan ve mekân ilişkileri incelenmekte ve mekânı düşünme ve kavramada yeni kavramlar gelişti-

rilmektedir. İnsan çevre arasındaki etkileşimlerin kültürel normlarla belirlendiğini doğrulayan bu çalışmalar sonucu, üretilen kavramlar şöyle sayılabilir: (Gür, 2000: 74–86)

1. Mahremiyet
2. Kişisel mekân
3. Egemenlik alanı
4. Kulis (hazırlık) mekânı
5. Kişiselleştirme (kişiye özgü kılma)
6. Sınırlar

Kentin dilinden söz edilirken, mecazi ifadelere başvurmadan çözümlemeye nasıl geçilebilir? Kent olgusunun uzmanları, anlambilimi sorunlarından oldukça uzak olsalar da şunu fark etmişlerdir ki toplum bilimlerde kullanılabilen veriler, örnekçeler bütünleşme konusunda çok az elverişli bir biçim sunmaktadırlar. Psikoloji, sosyoloji vb. disiplinlerin sağladığı veriler, bir örnekçenin içine güçlükle sığabiliyorsa, doğrudan doğruya, bir tekniğe daha gereksinim doğduğu kabul edilmelidir. Barthes, bu konuda, simgeler tekniğini önermektedir. Söz konusu yöntemler, kenti, yazı metni gibi birimlerine ayırmak, ardından bu birimleri biçimsel sınıflara dağıtmak, üçüncü aşamada da bu birimler ile örnekçelerin birleşim ve dönüşüm kurallarını bulmak biçiminde olabilir.

Böylece, kentleri doğru okuyabilmek için, bu gerçekliği birçok bilim dalı açısından ele almak kadar, yeni bir tekniğin, simgeler tekniğinin de kullanılması ön görülmektedir. Geştalt'çı bakış açısını doğrulayan bir biçimde bütün, kendini oluşturan parçalardan ve onların toplamından farklılık kazanmaktadır. Nitekim insan mekân ilişkisi kentli ve kent mekânı düzlemine taşındığında, kentin özgün olma özelliği belirginleşmektedir. Öncelikle, fiziksel-biçimsel olarak kenti ele almak ve tanımlamak gerekmektedir. Ardından tanımlanan biçimi oluşturan öğeleri ve bu öğelerin hangi ihtiyaç ve işlevlere göre sınıflandığı tespit edilmelidir. Son olarak da işlev ve biçim arası ilişkinin incelenmesi gerekliliğine ihtiyaç bulunmaktadır.

Kenti mekânsal öğelere ayırarak anlamlandırma programında, kentsel formun üretici fonksiyonlarının, toplumsal içerik veya anlamlar dünyası açısından çözümlenmesi önem kazanmaktadır. Bu çözümleme şemasında, iki seçenek önerilebilir. Birincisinde formdan içeriğe doğru yol almak, başka bir ifade ile somuttan soyut alanı araştırmak biçiminde, ikincisinde ise toplumsal ihtiyaç ve etkinliklerden kentsel forma, yine başka bir deyişle, soyuttan somut alana yönelik adımlar tercih edilebilir.

3. KENT SAHNESİNDE DUYGUSAL BİR GÖSTERİ: KENT ESTETİĞİ

3.1. Güzelin Serüveni ve Modern Estetik Teorisi[4]

İnsan varlığı ile var olmuş bir olgu olarak güzel ve güzellik, yeryüzü serüveninin hep popüler olmayı başarmış aslî kahramanı, türlü dillerden, biçimler ve veçhelerden görünür dünyaya, gizlilik perdesini aralayarak katılmaktadır.

Yaşamı güzel gösteren, güzelleştiren yaşayarak/yaşanarak var olan bu süreçin, uzun yaşam deneyimini felsefî tartışma zeminine taşıması ve insan düşüncesine misafir olması, Antik Yunan medeniyeti ile hatırlanmaktadır. Yunan estetiğinin temellerini oluşturan ve farklı bakış açılarıyla betimlenen güzel ve güzellik üzerine düşünme egzersizi, meraktan beslenen bir soru ile perdeyi aralar. '*Güzel nedir?*' ile şüphe simgeleştirilir ve diyalog yöntemli tartışma açılır. İdealar dünyası ve bizatihi yaşamın içinden, onu heyecanla çekme çabası ile varlık kazanan diyaloglar, '*Güzel güçtür!*' yargısı ile kendini bugüne taşımaktadır. İdealist ve realist çizginin filozofları tarafından mesafe alınır ve XVIII. yüzyılın ilk yarısında bilim dünyası estetik kavramıyla tanıştırılır. Frankfurt Okulu'nda derinden etkilendiği felsefe dersleri ile Wolff'un talebesi olarak yetişen Baumgarten, 1735 yılında tamamladığı 'Şiir Üzerine Bazı Felsefi Düşünceler' adlı doktora tezinde, *estetik* sözcüğünü özel bir bilimin adı olarak kullanmıştır. Wolff, doğruyu düşünmenin yollarını ve kurallarını araştırdığı Logica'sı ve doğruyu istemenin yolları ve kurallarını belirlediği Ethica'sı ile talebesinin zihnini olduğu kadar önünü de açmıştı. Doğru hissetmenin yolları ve kuralları olabilir mi sorusu ile hesaplaşan Baumgarten, on beş yıllık çaba ve birikimi ile 1750–1758 yılları arasında kaleme aldığı ve 'Aesthetica' adını verdiği kitabı içinde estetik bilimini temellendirmiştir. Böylece, Batı geleneğinin Antik Yunan ile başlayan kategorizasyonuna paralel, ilk sistemleştirme ve başlı başına ele alınma ile duyusal yani duyu ve duygularla kavranan bilgi olarak estetik, bir felsefe disiplini olarak varlık kazanmıştır.

Estetik özgür sanatlar teorisi, aşağı bilgi teorisi, güzel üzerine düşünme sanatı ve akla benzer bir yeti bilimi olarak adlandırılabilmektedir. Oldukça göreceli bilgiler içeren bu betimlemeyi objektifleştiren temel belirleyici unsur, onun duyusal bilgiye dayandırılmasıdır. Baumgarten duyusal (sensitive) kavramını 'aşağı bilgi yetisinin ortaya koyduğu tasavvurlar', 'açık ve seçik şeylerin ötesinde tasavvurlar bütünü' olarak açıklamaktadır. Zihnî bilginin ölçüsü açık seçik olması, ödevi ise açık seçik tasavvurların ilgi ve bağlılığını ve onların doğruluğunu araştırmasıdır. Açık seçik olmayan duygusal tasavvurları araştıran estetik, duyusal bilginin mantığı olarak düşünülmektedir. Estetik bilimi, zihnî bilginin yetkinliğini hedefleyen mantığa benzer biçimde duyulur/duygusal bilginin yetkinliğine ulaşmak amacındadır. Estetik bilginin yetkinliği kendi özgün kavramı ile *güzellik*

---

[4] Bu konu, yazar tarafından kaleme alınan, 'Mantığın Küçük Kız Kardeşi: Estetik' adlı yazıdan (İBB İSMEK El Sanatları Dergisi, sayı: 3, yıl: 2007, s. 74–77) yararlanılarak hazırlanmıştır.

olarak ifade edilmektedir. Böylece güzellik, duyu bilgisinin yetkinliğidir. Yunanca duyum ve duyulur algı anlamına gelen 'aisthesis' ya da duyu ile algılamak anlamında 'aisthanesthai' kelimesi kökeninden iz süren, bu yeni felsefe bilimi, geniş bir alanı kaplayan, duyusallık alanı içinde oluşan, güzellik olgusu ile ilgilenmektedir. (Tunalı, 1996: 14–22)

Estetik olgusu, dört temel yapı elemanının ontik bütünlüğünde varlık kazanmaktadır. Estetik özne, estetik nesne, estetik değer ve estetik yargı bu varlığın zorunlu ve organik parçalarıdır. Tarihsel süreçte nesne üzerine düşünme ve estetik nesne araştırmaları, özne araştırmalarından daha önce başlamıştır. Öznenin önemi mutlaklaştırıldığında tamamen psikolojist, monist ve subjektivist bir estetik anlayışa ulaşılması sonucu doğmaktadır. Nesneden hareket eden estetik ise, bir sanat felsefesi ve bir sanat ontolojisi gibi objektivist olmaktadır.

İnsan, sadece çevresindeki nesneleri kavramakla yetinmez. İç gözlem yolu ile kendi varlığını da kavramaktadır. Söz konusu kavrama olayında, kavrayan bilinç varlığına ya da ben'e özne, kavranan varlığa da nesne denilmektedir. Kavrama süreci estetik alanına taşındığında, estetik nesne ile arasındaki etkinlik sürecine, estetik haz adı verilmektedir. Nesneye yönelik geliştirilen, üç çeşit tavır vardır. Bunlar:

1. Bilgisel tavır
2. Pratik-ekonomik tavır
3. Estetik tavır

Bir nesneye, bilgi ve doğru bilgiler edinmek amacıyla bakılırsa, bilgisel tavır içine girilmiştir. Pratik ya da ekonomik fayda sağlamak amacı içinde oluş, pragmatist tavra bir örnektir. Söz konusu nesneye bakıştaki öncelik, anlatılan yaklaşım ve hedeflerden arınmış, salt hoşlanmak ve haz almak ise veya nesne sadece seyretmek içinse, bu nesne karşısında estetik bir tavır alınmış demektir. Bu anlamda estetik tavrın amacı, kendine dönük ya da kendinden ibarettir. İnsanın kişiliğine yönelen estetik haz süreci, onu geçici kuşku ve kaygılardan (vehim, vesvese, telaş vb.) uzaklaştırmakta ve ruhunun arınmasını sağlayarak, kendini evrenselleşmiş, sonsuz mutluluğa ulaşmış bir varlık olarak hissetmesini sağlamaktadır. Duyusal haz ile estetik haz birbirinden farklıdır. Duyusal haz, acı hissinin tezadı olarak her zaman olumlu olanı göstermekte olup, insanın içinde bulunduğu ruh durumuna göre, onun menfaat ve ilgilerine bağlı olarak gelişmektedir. Estetik haz ise, her zaman acının tezadı olmayabilir ki zaman zaman acı hissi ile örtüşebilmektedir. Örneğin Batı dünyasında trajedi, Doğu dünyasında tasavvuf, duyusal acının ruhtaki iz düşümlerini estetik hazza dönüştürmektedir. Estetik haz sürecinin yaşanmasında görme ve işitme duyumlarının öncelikli ve ayrıcalıklı bir yeri vardır. İnsanın düşünsel-bilgisel oluşunda en çok payı alan, entelektüel duyular da denilen görme ve işitme duyumları, bedenin maddeselliği ile bağlarının zayıf olmasından dolayı, güçlü bir etkiye sahiptirler.

Estetik nesne üslûp bakımından romantik, realist, ideolojik, idealist vb. farklı yaklaşımları sergileyebilirse de, estetik tavrın özü ve niteliği aynıdır. O hayal ve kurgu ile belirlenmektedir. Estetik tavır hayale dayalı kurgusal bir fenomen olmakla birlik-

te, aynı zamanda düşünsel ve duygusal karmaşalık içermektedir. Estetik nesne karşısında alınan tavır, sübjektif ve bireyseldir. Öznenin duygu dünyasından esinlenenerek yeni anlamlar kazanarak maddesellikten kurtulan ve nesneye aktarılan, duygusal-ruhsal akış, bireysellikte derinleşip arttıkça, toplumsal var oluşta yerini alır. Kendine özgülüğü olan bu ruhsal durum, belli bir uyarıcının duygusal bir tepkisi olmayıp, belli bir değere dayalı olarak doğmakta olup, ruhun bütün güçlerini uyumda birleştiren bir hâl değişimi olarak tanımlanabilir. Böylece özne, anlık bir zaman diliminde insanlığını hatırlamakta ve sonsuz mutluluğa kavuşmaktadır.

Estetik haz süreci analiz edildiğinde, onun çok tabakalı olduğu, farklılıklardan oluştuğu, ancak, ontolojik bir bütünlük içinde, aynı anda ve kendililiğinden kavrandığı görülmektedir. (Tunalı, 1996: 50–72) Bu süreç, birinci algılama ve ikinci algılama veya ön yapı (reel varlık alanı) ve arka yapı (irreel varlık alanı) kavramları ile açıklanmaktadır. Ön yapı; açık olarak bilinen, bağımsız ve ontik bakımdan kendi başına var olabilir. Arka yapı ise, bağımsız olmayan, asıl içerik veya özdür. Ön yapının ya da görünen formun algılanma sürecinde, duyuların algısı ile nesneler öznenin bilincine konu olurken; görünmeyen arka yapının algılanma süreci, özne tarafından oluşturulan/yaşanan anlamlar kümesinin, nesneye yüklenmesi ile gerçekleşir. Estetik nesne, bu göreceli karakter içinde doğal bağlılık ve ilişkilerden kurtulup, irreel varlık dünyasına doğru uzanmaktadır. Nesnede bu değişiklikler oluşurken, özne de dışsal reel bağlılıklardan kopar ve nesne ile bütünleşmek ister. Böylece, özne ile nesne arasında bir duygusallık bağı oluşur. Estetik haz, her iki yapının bütünlüğü ile oluşan ve estetik süreç boyunca estetik yaşantıya katılan, farklılıkları içinde barındıran bir duygu olarak tanımlanabilir.

Hartman ve Ingarden tarafından geliştirilen model analizi, varlık alanı ile nesne alanını karşılaştırmaktadır. Nesne, varlık alanının içindedir ve alanın küçük ama gittikçe büyüyen bir kısmını oluşturmaktadır. Estetik nesne, doğadan ya da herhangi bir doğa manzarasından veya nesnesinden, içinde taşıdığı anlam ve ifade açısından ayrılır. Görünür alanda izlenen ön yapının üzerinde yükselen, görünmeyen ama hissedilen/yaşanan arka yapı bulunmaktadır. Arka yapı, ön yapı gibi, çok tabakalı bir bütündür. Ancak, bu iki yapı öylesine iç içe geçmiştir ki tek bir nesne gibi görünmektedir. Estetik kavrama süreci ile estetik nesne, bir bütün olarak okunur, anlaşılır ve ondan haz duyulur. Ön yapı ve arka yapı bir uyumda buluşmakla birlikte, nitelik itibariyle bir arada ikilem oluşturmaktadırlar. Ön yapıda gerçeklik, arka yapıda gerçekleşmesi arzu edilen şeyler temsil edilmektedir. Arka yapı kendi içinde, yalın olarak ve derinlemesine doğru tabakalaşmaktadır. İçerdiği çeşitliliklerle arka yapı tabakaları ön yapıdan ne kadar uzaklaşırsa, estetik nesne o kadar zenginleşmektedir.

Estetik özne, estetik nesne ile karşı karşıya kaldığında, öznenin algısı, nesneyi gerçekleştirenin dünyasına karışır. Ön yapıda reel duyusal varlıkla selamlaşma sonrası, bu yapıda görünüşe ulaşmış arka yapı tabakalarına önden arkaya doğru geçilir. Bu süreç nesneyi gerçekleştiren sanatkârda arkadan öne, seyredende önden arkaya doğru yol almaktadır. Böylece estetik nesne, seyredende bir hayal ve kurgu etrafında şekillenmekte ve sürekli olarak dönüşmektedir. Bu sürekli dönüşüm serüveni, sonsuza kadar ya da nesne var olduğu ve insana açıldığı sürece devam edecektir.

3.2. Kent Estetiği ve Ölçütleri Üzerine

Estetik haz süreci, insan-mekân ilişkisine taşındığında, kent formu veya silueti başta olmak üzere, farklı ölçek ve perspektiflerle deneyimlenebilen kentsel mekânlar, bu hazza konu olabilmektedir. Kahire'de Piramitler, Atina'da Parthenon, Viyana'da St. Stefandam Katedrali, Roma'da St. Pierre Katedrali, İstanbul'da Süleymaniye Camii, Âgrâ'da Taç Mahal, estetik haz sürecini yaşatmakta iddialı yapılar olarak göze çarpmaktadır. Her biri Sanayi Devrimi öncesine tarihlenen bu yapılar kent siluetinde hâkim rol oynamaktadırlar. Sanayi Devrimi ve üstelik Fransız Devrimi sonrasına ait, Paris siluetine hâkim konumda bulunan Eyfel Kulesi ise, toplumsal var oluş serüveninde rol alan, yeni, mağrur ve kibirli bir tanık olarak yükselmektedir. Çağının teknolojisini tüm çıplaklığı ile dışa vuran bu yapı, kanımızca kent ölçeğinde ve Avrupa uygarlığı perspektifinden Atlantik ötesine uzanarak, *'güzel nedir'* sorusunu yeniden doğurmaktadır/sormaktadır.

İnsanın mekânla yaşadığı duygusal ve düşünsel etkileşim, kuşkusuz abidevi yapılarla sınırlı değildir. Bu etkileşim süreci, farklı ölçeklerde, kentte yaşam bulmaktadır. Silueti ile bir bakışta, insanı kendine âşık edebilen kentler olabileceği gibi, dar bir sokak, ışıklı bir cadde, küçücük bir ev, köhne bir dükkân ve hatta basit bir kahve fincanı veya kadeh, duygusal boyuta açılan bir pencere rolünü oynayabilmektedir. Bu anlamda, orada yaşam süren deneyimle bütünleşen bir form olarak, bütünüyle kentin, estetik bir nesne gibi ele alınabileceği ve okunabileceği düşünülmektedir. Bu çerçevede, kent estetiğinin ölçütleri üzerine bir tartışma açma gerekliliği, su yüzüne çıkmaktadır.

'Zevkler ve renkler tartışılmaz' kabulü ile söylenegelen ve pekiştirilen, nesneye yönelik tavrın, göreceli ve bireysel oluşuna karşılık, Kant tarafından 'zevkler ve beğeniler tartışılır ve tartışılmalıdır' kabulü ile güzele ve güzelliğe sınırlandırılmış bir alandan bakılması önerilmektedir. XVIII. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen ve estetik alanında iddialı savları içeren 'Saf Aklın Eleştirisi' kitabında Kant, duyu ve duyguları ahlakî yargılardan ayırmaktadır. Doğu'da ve Batı'da tarım ve ticaret ekonomisi ile hayat bulan toplumsal yaşamın organik, bütüncül bakış açısında parçalanma, Kant tarafından yüksek sesle dile getirilmektedir. Böylece, eski medeniyetlerin bir özdeşlik ilişkisi ile düşünmeye ve yaşamaya alıştığı iyi-faydalı-güzel formülü yeniden değerlendirilmektedir. Güzel kavramı diğerlerinden parçalanarak ele alınmakta ve yaşamın içinden çekilerek, sanat galerileri, kültür merkezleri, fuar ve sergi salonlarında kendine özel bir yer edinmektedir. Kant'ın bu alandaki katkısı, toplumsal var oluş serüveninin bir hâl tercümesi olarak yorumlanmalıdır.

Kent, insanı bir dizi duygu ve duygusallıklara davet eden ve estetik haz sürecinin yaşanmasında rol alan bir mekân olarak ve yaşamın geçirildiği bir çerçeve olarak, estetik açıdan incelenmeye değerdir. Bu kabule dayalı olarak, bir dizi ölçütle, kent farklı ölçek ve perspektiflerle incelenmeye alınmalıdır.

Görünen kent formunun veya siluetinin arka planındaki anlamları araştırmak, analiz ederek biçim-anlam ya da form-öz arasındaki ilişkinin içeriğini ve özellik-

leri ayrıştırmak odaklı bilimsel izlence, kavramlar açısından yüzeye yaklaşmaktadır. Genelde birçok disiplinler arası, özelde ise şehircilik ve sosyoloji arasında bir yer bulacağı düşünülen söz konusu kavramsal analiz sürecinde ilk karşılaşılan, belki de modern kent olgusunun bir tezahürü veya modernist algılamanın bir sonucu olarak, *kentin imajı* kavramı olmaktadır. Bu kavramın içeriği Lynch tarafından nüfus, yollar, referans noktaları, sınır elemanları, kesimler, bağlantılar ve düğüm noktaları ile doldurulmaktadır. Kent mekânında Lynch'in tespiti ile sözü edilen kesintili birimler, kolayca anlamsal kategorilere dönüştürülebilecek birim kategoriler olarak yorumlanmakta ve bunların kent anlam bilimine yaklaşan bir niteliğe sahip olduğu düşünülmektedir. (Barthes, 1997: 180)

Kent estetiği kavramı, kolektif bir sembolü temsil etmekte olup, orada yaşayan yani ortak zamanı ve mekânı paylaşan toplumun kimliğini temsil ve deşifre etmektedir. Böylece estetik, ortak yaşanan değerleri yansıtan, toplumsal bir göstergo olabilmektedir. Bu göstergeler bütününün tamamlayıcı parçası olarak, toplumun içinde baş çeken güç dengesini temsil eden göstergeler ve değer hiyerarşilerinin varlığı göz ardı edilmemelidir. Böylece kent estetiği, geçerli zaman ve mekânda yaşanan kültürel süreçlerin ve toplumsal değerler sisteminin bir göstergesi olarak tanımlanabilmektedir. (Moughtin, Oc ve Tiesdell, 1995: 14)

İnsan, mekân ilişkisi bir tür diyalog olarak yorumlanabilir. İnsan, karmaşık etkileşim süreçlerinden oluşan bir ağ içinde değiştirdiği ve biçimlendirdiği, kendisinin de onun tarafından değiştirildiği ve biçimlendirildiği bir çevrede yaşamaktadır. (Özkarakoç, 1981: 53) Mimarî mekân, davranışların biçimlendirilmesinde güçlü bir etkiye sahiptir. Churchill, 1943'te Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmasında "Önce biz yapılarımızı şekillendiriyoruz, daha sonra da onlar bizi şekillendiriyor" cümlesiyle mimarî mekânın bu özelliğini vurgulamaktadır. (Roth, 2002: 76)

Barız, "Elements of Urban Form" adlı çalışmasında insan-çevre etkileşim sistemi olarak insan ile (toplumsal, doğal ve yapay alt çevreleri içeren) çevre arasındaki duyusal, entelektüel ve işlevsel bağları almaktadır. İnsanla çevresi arasındaki bu bağların aynı değerde olmadığını öne sürmekte, yapay çevreyi biçimlendirmede, duyusal ve entelektüel bağların ön sıralarda yer aldığını ve her birinin olumlu ve olumsuz yönlerinin bulunduğunu belirtmektedir. (Özkarakoç, 1981: 54) Şöyle ki:

1. Duygusal Bağlar

   Görsel

   Olumlu: Çekici (güzellik, heyecan)

   Olumsuz: İtici (çirkinlik, kargaşa)

   İşitsel

   Olumlu: Rahatlatıcı (müzik sesi, kuş sesi)

   Olumsuz: Rahatsız eden (gürültü)

Kinetik

Olumlu: Düzenli

Olumsuz: Düzensiz

Koku alma

Olumlu: İstenen (parfüm kokusu)

Olumsuz: Tiksinme (kötü koku)

2. Entelektüel Bağlar

Olumlu: Yüz yüze iletişim / Dikkat çekici

Olumsuz: İstenmeyen / Dikkat dağıtıcı

Zevi'ye göre, tüm yapılar ekonomik, sosyal, teknik, işlevsel, mekânsal ve estetik bir değerler kümesi olarak nitelendirilebilir. Böylece, yapılar ve onlardan oluşan kent mekânları tüm bu etkenlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Değerli bir incelemede bunların hiç birinin göz ardı edilmemesi gerektiği uyarısı ile mimariyi, dolayısıyla kentsel formu/biçimi belirleyen koşullar, şöyle sıralanmaktadır: (Zevi, 1990: 11–29)

1. Sosyal Koşullar: Yaşama biçimi, toplumsal tabakalaşma, gelenek ve görenekler kısaca toplum, toplumun ne olduğunu tanımlamaktadır.
2. Düşünsel Koşullar: Bunlar sadece toplumun ne olduğundan değil toplumun düş dünyasından, sosyal efsanelerinden, olmak isteklerinden, dini inançlarından beslenmektedir.
3. Teknik Koşullar: Bilimsel gelişmeler, zanaat ve endüstrideki uygulamaları (örn., inşa teknikleri) içermektedir.
4. Estetik Koşullar: Güzel sanatlara ait kabul ve yorumların tümünü karşılamaktadır.

Bu çerçevede sosyal ve teknik koşullar, toplumun gerçekliğini/realitesini tanımlamaktadır. Düşünsel ve estetik koşullar ise toplumun ne olmak istediğini karşılayan, onun hayal gücü ve gerçeküstülüğü ifade eden, ideal bir alanı dışa vurmaktadır.

Kent formunun çözümlenmesinde yaralanılabilecek materyaller; gravürler, resimler, haritalar, planlar, cepheler ve kesitler, maketler ve fotoğraflar, istatistikî veriler olarak sayılabilir. Kentin ön yapı çözümlemesinde, kent formunun fiziksel olarak tanımlanmasında önem kazanan bu materyal, kentin arka yapı çözümlemesinde bilimsel, felsefî ve sanatsal eserlerle desteklenmelidir. Kent kültürünün okunması ve sergilenmesinde yapılacak alan araştırmalarının önemi vurgulanırken, roman, hatırat ve seyahatname türü eserlerin önemli bir yere sahip olduğu belirtilmelidir.

3.2.1. Kent Formunun Belirleyici Koşulları

3.2.1.1. Doğal Koşullar

Kentler ilk biçimlerini, doğal yapının sunduğu hâkim karakter aracılığı ile kazanırlar. Doğal koşullar, aşağıdaki unsurlarla temsil edilmektedir.

1. Coğrafî Topoğrafik Özellikler
2. İklimsel Özellikler

Özellikle, eski çağ kenti ve ortaçağ kenti gibi geleneksel kentlerde, kentsel biçimi belirlemede topoğrafyaya büyük önem atfedilmektedir. Doğal yapı elemanları, kentin kuruluşunda ve gelişim sürecinde özel bir rol oynamaktadır. (Kostof, 1991: 53–54) Örneğin, Tuna Nehri'nin Budapeşte, Sein Nehri'nin Paris, Uludağ'ın Bursa ve Boğaziçi'nin İstanbul için önemi düşünüldüğünde, doğal yapının rolü çarpıcı bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

İklimsel faktörler, toplumsal farklılıkların veya kültürlerin sınır taşları olarak yorumlanmaktadır. Oluşturulan bu farklılığın teknolojik koşullarla çok yakın bir ilişki içinde bulunduğu unutulmamalıdır. (Ross, 1963: 30–31)

Sanayi Devrimi ve onu izleyen teknolojik yenilikler ile doğal yapının egemenliğinin önemi azalmakta, hatta doğal yapıya karşıt ve ona meydan okuyan yaklaşım ve tercihlerin geliştirildiği gözlemlenmektedir. Atina'da üretilen tiyatro formu ile çağdaş kentlerde seyredilen dikey ızgara plan tasviri karşılaştırıldığında ve her ikisinin arka planı araştırıldığında, doğal yapı-teknoloji ilişkisi ve toplum-teknoloji ilişkisi incelenmeye değer konular olarak belirmektedir.

Marks, kültürü dolayısı ile kent kültürünü insan emeğinin ürettiği toplumsallık ve tarihsellik ile inşa etmektedir. Kültür, doğanın yarattıklarına karşılık, insan emeği ile yaratılan hemen her şey olarak karşılık kazanır. Burada insan-doğa ilişkisi, ayakları üzerinde duran ve alet kullanabilen insanın, doğa karşısındaki üstünlüğü ve gururunun dışa vurumu olarak yorumlanabilir. Oysa insan, sadece fiziksel emeği ile değil, aynı zamanda inançsal ve düşünsel emeği ile estetik bir bakış açısı geliştirirken, doğadan bir biçimde pay alır, doğaya katılır ve onunla birlikte tarih sahnesinde ve mekânda yerini alır. Bu doğal ilişki biçimini insan lehine parçalamak, belki de günümüz kentlerinin doğa ile ilişkisinde geldiği/tıkandığı alanda, Sanayi Devrimi ile niteliği ve ölçeği değişen kapitalizme, bir eleştiri kadar onay vermek anlamında bir tutarsızlık tehdidini içinde taşımaktadır.

3.2.1.2. Sosyal, Ekonomik ve Teknik Koşullar

Toplumların içinde bulundukları toplumsal, ekonomik ve teknik koşulları içeren bu alan, teknik koşulları içine alacak şekilde, sosyo-ekonomik koşullar olarak ifade edilebilir. Toplumun gerçekliğini ifade eden bu kategori içinde sosyal koşullar, toplumun nüfus yapısı ve özelliklerini, aile, aile tipleri, evlenme biçimleri, akrabalık ve sosyal farklılıklar, toplumsal örgütlenme biçimlerini ifade etmektedir. Ekonomik koşullar, toplumun üretim biçimini tür, nitelik ve yoğunluk açısından ele almaktadır. Teknik koşullar, üretime geçişte ve üretimi artırmada kullanılan yöntem ve teknikleri tanımlamakta olup ekonomik koşullar kapsamında yer almaktadır.

3.2.1.3. İnançsal Düşünsel ve Estetik Koşullar

Sosyo-ekonomik koşullar, toplumun bir alt yapı sistemi olarak düşünülürse, -kültürel koşullar olarak ifade edilebilecek- bu kategori, bir üst yapı sistemini temsil etmektedir. Kültürel sistemi açımlayan bu koşullar bütünü, toplumu kuşatmakla birlikte, onun gerçekliğini aşabilen, duygu, hayal ve düş gücü yüklüdür. Bu anlamda toplumun olmak istediğini yansıtırlar ve toplumun yönüne işaret ederler. İdeal, irreel veya gerçek üstü alanı kapsamaktadır.

Bu kategori;

1. İnançsal
2. Düşünsel
3. Sportif
4. Sanatsal boyutlarıyla sınıflanabilir ve incelenebilir.

Böylece, toplumun bir üyesi olarak insan kavramı, kapsayıcı biçimde tanım kazanmaktadır. İnsanın gönül boyutu inançsal, zihinsel boyutu düşünsel, bedensel boyutu sportif ve ruhsal boyutu sanatsal etkinliklerle kent yaşamı oluşmakta ve kentli insan üretilmektedir.

Kent, yukarıda sayılan tüm koşulları içinde barındırır. Doğal ve sosyo-ekonomik koşullarla belirlenen onun gerçekliği, kültürel koşullarla belirlenen ise onun gerçeküstülüğü ve gerçek dışılığını betimlemektedir. Böylece kentler, gerçek ve düş gücünün kaynaştığı, medeniyetin doğduğu ve ivme kazandığı mekânlar olarak tanımlanabilir. Yukarıdaki koşullardan beslenen, ancak onları aşan anlamlar yüklenebilen, özgün ya da kendine has beğeni yargıları üretme potansiyeline sahip mekânlar olarak ele alınabilir.

3.2.2. Kent Estetiğinin Ölçütleri Var mı?

Biçim ve öz ilişkisini harmanlayan kentin, insan gerçekliği kadar onun duygusallığı ile beslenerek var olduğu kabulü, kent estetiğinin ölçütlerinin olabileceği varsayımını içinde taşımaktadır. Mimarî biçimlere yönelik geliştirilen ölçütler ve bir felsefe disiplini olarak estetik biliminin önerdiği ölçütler esas alınarak, kent estetiğinin ölçütlerinin geliştirilebileceği düşünülmektedir.

Roth, insan zihni, mimarî-görsel veriyi nasıl algılar ve yorumlar sorusuna yönelik, bir kavram sıralaması geliştirmektedir. Bunlar görsel algı, orantı, ölçek, ritim, doku (optik ve dokunsal doku), ışık ve renk, çirkinlik ve bezeme olarak sıralanmaktadır. (Roth, 2002: 89–134) Zevi, bu ölçütleri, mimarî mekâna yönelik biçimci yorumlar başlığı altında ele almaktadır. Ölçütleri birlik, simetri, denge, vurgu, zıtlık, oran, ölçü, ifade, karakter, işlev, görgü ve tarz olarak belirlemektedir. Mimarî biçimleri içermekle birlikte kent formunun estetik niteliklerini analiz etmek üzere kullanılan kavramlar şöyle sıralanmaktadır. Birlik, oran/tı, ölçek (insan ölçeği), ahenk (uyum), denge ve simetri, ritim ve zıtlık kavramları estetik nitelikleri tanımlamaktadır. (Moughtin, Oc ve Tiesdell, 1995: 4–11)

Görsel algıya konu olan biçimsel ölçütlerin algılanması ve yorumlanması, aynı anda gerçekleşen, bütüncül bir süreç içinde olmaktadır. Yani kent formuna dönük biçimsel algı ve yorumlar, güzelliğin dışsal nitelikleri kadar, onun içsel niteliklerini de kapsamaktadır. İdealistler güzelin öz veya içerikle ilgili olduğu anlayışını savunurken, realist çizgi görünür alandaki biçimi ihmal etmemeyi önermektedir. Böylece zaman içinde, bir felsefe disiplini olarak gelişen estetik bilimi çerçevesinde, güzel ve güzelliğin niteliklerinin okunabileceği bazı ölçütler ortaya konmuştur. Güzel ve güzellik atfedilen nesnenin özellikleri, içsel/içeriksel ve dışsal/biçimsel özellikler olarak ikiye ayrılarak incelenmektedir. Bunlardan dışsal nitelikler; orantı ve simetri, ahenk (uyum), çoklukta birlik ve ekonomi ilkesi olarak belirlenmiştir. İçsel nitelikler ise; ide, tür ve tip'e uygunluk, yetkinlik, canlılık ve anlatım (ifade) unsurları ile temsil edilmektedir. (Tunalı, 1996: 201–224) Güzelliğin ölçütleri olarak belirlenen bu unsurları, kenti estetik bir nesne olarak ele alarak ve sözü edilen diğer niteliklerle harmanlayarak, kent formuna yönelik, kapsayıcı olduğu düşünülen, estetik ölçütlerin geliştirilmesine gayret edilmiştir.

İnsan varlığı, ontolojik bir bütün olduğundan, onun, herhangi bir nesne ve estetik bir nesneye yönelik algı, kavrayış, tutum ve davranışları bölünebilir nitelikte değildir. Estetik bir nesneyi kavrayış ve yorumlama, ontolojik bir bütünlük içinde gerçekleşmektedir. Ancak, estetik haz süreci kapsamında açıklanan ön yapı ve arka yapı analizi konusunda, dışsal niteliklerin insan algısına konu olmasıyla, insanın yaşadığı duygusallığı, ilgili nesneye yüklemesi veya duygusal dünyasını o nesne üzerinde seyretmesi sürecinde, içsel nitelikler yaşanarak öğrenilmektedir. Mekân araştırmalarında, bizatihi mekânsal deneyimi ön plana çıkaran yaklaşımların önemine dikkat çekerek, kent dokusunun; bir bilgi kaynağı olduğu kadar, aynı zamanda bundan yol alarak, estetik/mistik boyutu kucakladığı ve bu anlamda, kentliye, insanlığını hatırlattığı, onu sonsuz mutluluğa, estetik hazza ulaştırma rolünü oynadığı vurgulanmalıdır.

Sözü edilen ölçütlerin sunulmasında, dıştan içe, biçimden öze doğru yol alan, tümevarım yaklaşımını içeren yöntem tercih edilmektedir. Kapsayıcı olduğuna inanılan bu betimleyici ölçütlerin, kente, kent estetiğine uyarlanabileceği düşünülmektedir. Nitekim bu konuda, İstanbul'da tarihi kent dokusu ölçeğinde yapılan örnek çalışmalar bulunmaktadır. (Ökten ve Can, 2000; Can, 2006)

Güzel nesnesinin özellikleri, öncelikle, ön ve arka yapı ayrımına benzer şekilde, dışsal-biçimsel ve içsel-içeriksel olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu niteliklerin her birine kısaca yer verilmesinde yarar görülmektedir

3.2.2.1. Dışsal-Biçimsel Ölçütler

3.2.2.1.1. Görsel Algı ve Ölçek

İnsan zihni, görsel veriyi belirli kalıplaşmış tercihlere göre düzenlemektedir. Bu tercihler nesnenin yalınlığı, uzaklıkların ve boşlukların biçimlendirdiği tekrarlar, yalınlık ve büyüklük, figür ve zemin ilişkisi olarak ortaya çıkmaktadır. (Roth, 2002: 91–95)

Ölçek ortalama insan boyutu esas alınarak belirlenmektedir. Güzel değerine ilave olarak yüce değeri, Kant tarafından kavramsallaştırılmıştır. İnsan ölçeğiyle uyumlu formlar, insancıl duygulara davet etmektedir.

3.2.2.1.2. Oran, Orantı ve Simetri

Oran ve orantı, bir bütünün parçaları arasında duyusal olarak kavranan, göze hoş gelen bir tür ilgi biçimi olarak tanımlanabilir. Simetri, bir bütünün parçaları arasında kendine özgü bir düzenle varlık kazanmaktadır. Orantı ve simetri ile ilgili belirlemeler ya da güzelliği matematiksel olarak kavrama çabaları Yunan düşünürleri ile başlamıştır. Bugüne uzanan zaman çizgisinde, güzelliği temsil edecek ideal oranlar bulunmaya çalışılmıştır.

3.2.2.1.3. Uyum (Ahenk) Esneklik ve Denge

İnsan doğasında karşılık bulan uyum veya düzenli olanın güzelliği, kısaca bir bütün içinde dengeli dağılım olarak tanımlanabilir. Kapsayıcı küme olarak işlev görebilecek bu ölçüt, "oran ve orantıların, ölçeğin, renklerin, dokunun uyumu" biçiminde karşılık kazanabilecektir. Böylece karşılıklı uyum, bir denge halini sunarken, uyumsuzluk ve kargaşa insan ruhunu yormakta ve incitmektedir. Zıtlık ölçütünün de bu ölçüt içinde yer edindiği düşünülmektedir.

Çevrenin kültüre özgü olması, kültür ile inşa edilmiş çevre arasında *'gevşek bir uyum'* bulunması ve tasarımın olabildiğince açık uçlu ve esnek olması gerektiği savunulmaktadır. (Rapoport, 2004: 134–135) İslam mimarisinin temel üslup özelliklerinden birisi, bütünlüğün 'açık' olması, esnek olması yani zaman içinde ilaveler kabul edebilir olması ile sonsuzluk fikrinin mekânda ifade kazanmasıdır. (Cansever, 1997: 84)

3.2.2.1.4. Çoklukta Birlik ve Ekonomi Ölçütü

Uyum kavramı ile iç içe olduğu düşünülen bu sınıflandırma, çeşitlilik ve farklılıklar içinde bir olana, birlik vurgusuna işaret etmekte ve bu ölçüt, faydalı kavramını, yalın ve sade kavramıyla buluşturmaktadır.

3.2.2.1.5. Doku Niteliği ve Çeşitliliği

Forma çeşitlilik, renklilik kazandırmak için yararlanılan bir ölçüt olarak doku, inşa tekniğinde kullanılan malzeme ve malzemenin niteliği ile oluşmaktadır. Taş, ahşap, mermer, demir, çelik, beton ve cam doku örnekleri olarak sayılabilir. Bir form olarak yapının inşasında kullanılan malzemenin görselliği veya görünüş değeri, optik doku olarak betimlenirken, yapıya insan eliyle dokunulduğunda edinilen hisler veya hissî durum, dokunsal dokuyu tanımlamaktadır. Doku çeşitliliği peyzaj mimarlığı ve bahçe tasarımında önemli bir yere sahiptir. Çakıl, taş ve suyun dokusu, renkler ve yükseltilerle çeşitliliğe katkı sağlamaktadır. (Roth, 2002: 106–112) Işık ve renkler, ritim ve vurgu nitelikleri, genel bir kategori olarak doku içinde temsil edilmektedir.

3.2.2.2. İçsel-İçeriksel Ölçütler

3.2.2.2.1. İde, Tür ya da Tipe Uygunluk

Bu nitelik, üretilen mekânın toplumun ürettiği yaşama biçimi ve değer yargıları ile örtüşmesini nitelik ve yoğunluğunu anlatmaktadır. Özgün üretim kaynakları ile tipik olanın görünür kılınması olarak da açıklanabilir.

3.2.2.2.2. İşlev ve Yetkinlik

Faydalı amacını gerçekleştirme hali, yetkinlik olarak ifade edilmektedir. Kant, faydalı kavramı ile yetkinliği özdeşleştirirken, bazı düşünürler yetkinliği, bütünlükle ya da bir şeyin varlığını güçlendiren, yücelten niteliklere sahip olmakla bir tutmuşlardır.

3.2.2.2.3. İfade ve Karakter

Tunalı'da canlılık ve anlatım olarak sunulan bu ölçütün, tarz ve görgü boyutunu içine aldığı var sayılmaktadır. Bu ölçütle ruhsal/tinsel anlamda bir canlılık ve ifade biçimi kastedilmektedir. Toplumun düşünsel ve duygusal dünyası, insan tasavvuru ve mekân algısını içerdiği düşünülmektedir. Böylece, kent formu ile orada yaşayan toplumun yaşama biçimi ve değerler sistemi, özetle kültürü, ifade edilmekte ve kimliği yansıtılmaktadır.

Bu ölçütler çerçevesinde, çağdaş kente yönelik oldukça genel bir değerlendirme yapılması gerekirse; güzele yaklaşandan ziyade ondan uzaklaşan bir eğilim olduğu gözlemi paylaşılabilir. Öncelikle, ölçek itibariyle insan boyutunun aşıldığı eleştirisi getirilebilir. İnsan ölçeğine kıyaslandığında, hızla yükselen, genişleyen ve hiyerarşi tanımayan güçler gösterisi izlenmektedir. Çoklukta birlik ilkesi yerine, çoklukta çokluk veya çoklukta hiçlik biçimi gözlenmekte, uyum boyutunun yara aldığı hissedilmektedir. Dokular, beton, çelik ve cam ile farklılığı hızla tüketen soğuk renklere veya bunun zıddı aşırı sıcak renklilik tutarsızlığına bürünmektedir. Birey ile mekân arası kurulan görsel ilişki, dikey yapılaşma eğilimi ile silikleşmekte ve bireysellik güç kaybetmektedir. Toplumun kendine olan kayıtsızlığının, suç ve şiddet düzeyinin artışı ile paralellik kurması ve anlam yoksunluğu sendromu baş göstermektedir. Fiziksel ve ruhsal olarak parçalanmış, zamanın akışı ve mekân değişiminin hızlı ritmine uyum sağlamakta güçlük çeken bireyler, beraberlerinde parçalanmış kenti ve kent kültürünü sürüklemektedir.

Kent estetiği perspektifinden, duygusallıkların duyarsızca tüketildiği, meta estetiğine yol alan, bir tür '*estetik açmaz*' olarak yorumlanabilecek bir tablo seyredilmektedir. Bu gözlem ve düşünceler, kapitalizmin ruhunu dokuyan ruhsal atmosfer ile birlikte ele alındığında, bir taraftan karamsarlığa yönelten sezgi gücü, diğer yandan -tarihten ilham alarak- insan kavramına, onun özgürlük tanımlamasındaki dikkatine ve mücadele gücüne güven duymaktadır. Bu noktada postmodern felsefi açılım beklentisi kadar tarihî kent dokularının öneminin arttığı haberi yinelenmelidir. Yukarıda oldukça kaba betimlemelerle oluşturulan ölçüt açıklamaları, bir yığın farklı ölçek ve perspektifle, mekân ve zaman düzleminde, yatay ve dikey boyutta yapılacak çözümlemeler sonrası daha gerçekçi ve kapsamlı bilgilere erişilebileceği umut edilmektedir.

SONUÇ

İnsan mekân etkileşim sürecini konu edinen ve kent estetiğine giriş niteliği taşıyan bu çalışmada öncelikle kavramsal çerçeve oluşturulmaktadır. 'Hayata tadını, anlamını veren şey' olarak kültür kavramının ele alındığı ilk bölümde, oyunun kahramanı olarak insan kavramı ile sahneye çıkılmaktadır. İnsan mekân etkileşimli ilişkisinin içeriği ve yönü, insan eliyle inşa edilen mekân, mimarî mekân açıklanarak, konu ortak yaşamın sürdürüldüğü kent mekânına taşınmaktadır. Kent mekânına, planlama yazınında kazandığı karşılığı kapsayan, ancak onu aşan bir biçimde kent dokusu kavramı ile insanın manevî/ruhsal boyutları ele alınmakta ve kent, yaşayan bir organizma olarak tanımlanmaktadır. İnsan-mekân, birey-kent ilişkisi 'aidiyet' ekseninde özel, kamusal ve kolektif olarak açıklanmaktadır. Buradan hareketle kent, kolektif ait oluşun mekânı olarak ön plana çıkarılmaktadır. Ardından bu bir arada oluşun göstergesi olarak kültür kavramına ve onun özelliklerine yer verilmektedir.

İkinci bölümde, insanın var oluş serüveninden kesitleri temsil ettiği düşünülen kent kültürüne perde aralanmaktadır. Üretilen biçim, form ve siluetin ardındaki yaşama biçimi ve değer sistemlerine yer verilen bu bölümde, kent kültürü; uzun bir zaman süreci içinde biçimlenen, kentin doğal yapı özellikleri ve mimarisi ile somut, orada yaşayan toplumun yaşam biçimi ve değerler sistemi olarak soyut alanın buluştuğu, karmaşık ve bütüncül olma niteliği ile tanımlanmaktadır. Bu bağlamda kentlerin, maddî ve manevî anlamda simgelerle kodlandığı ve anlama açıldığı vurgulanmaktadır. Kent; farklılıklarla hayat bulan ve süregelen, ayırt edici, özgün ve anlam bağımlı özellikleri ile açıklanmaktadır.

Kent kültürü, kültür kavramının tüm özelliklerini, kente özgülülük ilavesi ile bünyesinde taşımaktadır. Böylece kent kültürü; öğrenilebilen, tarihî ve süreklilik içinde oluşan, toplumsal, değer bağımlı, ihtiyaç karşılayıcı ve doyum sağlayıcı, değişime açık, bütünleşme eğilimi taşıyan ve her şeyi kapsayıcı bir sistem olarak betimlenmektedir. Kentler doğal yapının sunduğu dekor eşliğinde, orada yaşayan toplumun düşünsel ve duygusal dünyasından beslenerek, zamanla bir form kazanırlar. Siluet denilen kaba hatlarla belirginleşen kentte, insana özgü her şeye yer vardır. Göze hoş gelen biçimler kadar, renk tercihleri, kentin müziği, kendine has kokuları ile her kentte farklı bir dünya inşa edilmektedir. Kentte yaşamak tercihi ve içeriği, zihinlerde ve gönüllerde bir medeniyet anlayışı, düşünme ve hissetme tarzı olarak tezahür ederken, buna paralel yaşayarak öğrenilen biçimlerle kültür görünür alana çıkmaktadır. Kentte dil ve konuşma biçimleri, davranışlar, giyim-kuşam, yemek ve mutfak kültürü, mimarî biçimler ve konut dekorasyonu, eğlence biçimleri ve hobiler, bu mekâna özgü olarak ortaya çıkmakta ve sürdürülmektedir.

Kente yönelik teorik çalışmalarda insan kavramının kısıtlı bir biçimde ele alındığı ve insanın bütünselliğinin ihmal edildiği vurgulanmaktadır. Bir yaşam alanı olarak kent, istatistikî yığınlar gerçekliğinden farklı olarak, oraya özgü ortaya çıkan zihinsel ve duygusal yapılanmadan hareketle biçimlenen, bütüncül ve soyut bir alan olarak okunmaya çalışılmaktadır. Weber, Simmel, Spengler,

Wirth, Zevi ve Sennett'in çalışmalarına atıflarla desteklenen bu görüşler, kente yönelik sosyal psikolojik ve duygusal bir yaklaşım eksikliği ile kenti kavrama çabasını, su yüzüne çıkarmaktadır. Bu çerçevede insan bütünlüğü ve duygusallığı, kentte geliştirilen etkileşim süreci, mekâna yansıtılan duygusal paylaşım bağlarının kopuşu ile birey-kent ilişkisinin bir tür estetik açmaza yol açabileceği bilgisi sunulmaktadır. Kenti anlama ve anlamlandırma konusundaki ihmal edilmiş alan, özetle mistik/estetik boyut irdelenmektedir. Kent ekonomik alt yapıyı kapsamakla birlikte, bir arada yaşama pratiğinin anlamı, bu anlamın oluşumu ve çözümlenmesi üzerine yoğunlaşılmaktadır. Bu çerçevede Barthes'ın simgeler tekniği, uygulanabilirliği yönünden açıklanmaya değer bulunmaktadır. Kente yönelik okuma pratiği geliştirmek amaçlı yerel yönetimler bilim dalının oluşumunun teminatı, çok disiplinli olguya bakış ve çalışma sinerjisi, bütünsellik yaklaşımı ile harmanlanmaktadır. Gestaltçı bakış açısını doğrulayan bir biçimde bütün, kendini oluşturan parçalardan ve onların toplamından farklılık kazanarak varlık bulmaktadır. Nitekim insan-mekân, birey-kent ilişkisi, kentin ve toplumun özgünlüğü ile buluşmakta kendine has bir görünüm kazanmaktadır. Kentin form olarak tanımlanmasının ardından, form onu üreten ihtiyaç ve işlevlere göre sınıflandırılmakta ve işlev-biçim ilişkisinin incelenmesi önerilmektedir.

Son bölümde, kente yönelik araştırmalarda çok disiplinli katkıların olumlu yanlarına, kente yönelik geliştirilen parçalı kavrayışın bütünü görmeyi ihmal edebileceği eleştirisi katılmaktadır. Duygusal yaklaşım eksikliğinin kenti estetik açmaza sürükleyeceği tehdidine karşılık kent estetiğine perde aralanmaktadır. Bu bağlamda kent estetiğinin dışsal-biçimsel ve içsel-içeriksel ölçütlerine yer verilmektedir.

Çağdaş kentin, hızla güzelden uzaklaştığı ve sayılan ölçütleri ifade etmekte yetersizleştiği eleştirisine yönelik olarak yerel yönetimler perspektifinden bu alanda çalışan öğrenci, araştırmacı ve uygulamacılara dönük bazı öneriler geliştirilmesi ihtiyacı hissedilmektedir.

Türkiye'de meslek yüksekokulları bünyesinde var olan "mahallî idareler" veya "yerel yönetimler önlisans programı"nın konumu, tartışma zemini geniş ve derinlikli olduğu kadar ilgi çekici olan, gerilimli bir alanı temsil etmektedir. Sınavsız geçiş uygulamasının olumsuz etkisi, yüksek lisans ve doktora programlarının var oluşunun pozitif etkisi arasında, gerilimli bir *noktada*, "yerel yönetimler ön lisans programı" sıvrilmektedir. Farklı platformlarda tartışıldığı üzere bu programın var alması kadar geliştirilmesi, elzem olarak onun lisans sürecine kazandırılması ile mümkün olacaktır. Ancak, olması gerekenler dünyasından gerçeklikler dünyasına sert bir düşüşle indiğimizde, neler yapılabilir sorusu ve bu sorunun yanıtları zihinleri aydınlatmalıdır. Dünyada ve Türkiye'de gelişimi hızlı bir ivme kazanan yerel yönetimlerin bir tür güncelleme ile küresel dünyaya ve insana kucak açma çabası kadar yerel bilginin derlenmesi ve tüketilmesi sorumluluğunu program olarak üzerinde hissettirmektedir. Bu çerçevede meslek yüksekokulları bünyesinde mahallî idareler programlarında ders programlarının güncellenmesinin içeriği, sınırları, üstünlükleri ve kısıtları üzerine bir tartışma platformu önerilebilir. Bu bağlamda lise eğitim ve öğretiminin üzerinde bir basmağa yerleşen ön lisans programlarında öğrenciyi, yaşanılan kentin ve bu anlamda yerel bilginin özgülülüğü ile donatan yeni ders ilavelerine ihtiyaç olduğu düşü-

nülmektedir. Söz konusu derslerde öğrencilerin performansının, önerilen okuma ve anlatımlar sonrası değerlendirildiği yöntemin aşılarak, kentin kültür etkinliklerine katılım, mekân gezileri ve görsel materyal eşliğinde mekânsal çözümlemeler vb. karşılıklı katılım yöntemli ve kültürel perspektifli yürütme biçimi önerilmektedir.

Araştırmacılar açısından bakıldığında, öncelikle bu çalışma çerçevesinde mücadele edildiği üzere kente fenomonolojik mekân anlayışı çerçevesinde yaklaşılması önerilmektedir. İnsan yaşantısının sürdüğü ve sergilendiği, bu anlamda yaşayan bir organizma olarak kentin içi, katı belirlemelerle doldurulmak yerine onun neyi gösterdiği izlenmelidir. Bu anlamda kent, gösterenin sergilendiği bir şiir gibi okunabilir. Bu bağlamda çok boyutlu okumalar ve kente ve uygulama alanına dönük farklı ölçek ve perspektiflerle kurgulanacak alan araştırmaları önem kazanmaktadır.

Bizatihi kent yönetiminin aktörleri olarak uygulamacıları, öncelikle çetin bir tartışma platformu oluşturma sorumluluğu beklemektedir. Bu çerçevede yerel yönetimler, ortak yaşam alanını düzenledikleri kenti, hangi estetik değer ve ölçütler üzerine inşa edecekleri tartışmasını gündemlerine almalıdırlar. Önerilen bu süreçte bir yandan toplumsal bilinçlendirme ve katılım, diğer yandan, kent estetiğinin üretilmesinde aktif rol alan çalışanlara yönelik kentlilik bilinci ve estetik duyarlılık eğitimleri ile çalışmalarına işlerlik kazandırılmalıdır. Bu anlamda, kimlik göstergesi tarihî kent yapılarına sahip çıkmak kadar onların, bizatihi kent yöneticileri tarafından doğru bir biçimde okunması ve deneyimle öğrenilmesi önem kazanmaktadır. Yaşanılan kenti sunduğu fırsat ve tehditleri ile bizatihi deneyimle tanımak, onu sevmenin ve benimsemenin teminatı olarak yorumlanmalıdır. Öğrenen örgüt kavramlaştırması ile ilgili literatürde yer alan, yerelin kendi kaynaklarını keşfetme ve uygun pazarlama stratejileri ile yerel kalkınmayı gerçekleştirmesi veya kendini ve potansiyelini tanıma sorumluluğunun biricik sahibi –doğası gereği- yerel yönetimlerdir.

KAYNAKÇA

ARİSTOTALES, (1983), **Politika,** 2.Baskı, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.

BİLGİN, Nuri (1990), "Fiziksel Mekândan İnsani ya da İnsanlı Mekâna", **Mimarlık**, Sayı No: 3, ss. 62–65.

BRAUDEL, Fernand (2001), **Uygarlıkların Grameri**, 2. Baskı, Çev., Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

CAN, Aynur (2003), **Antik Kent İle Bu Mekânı Üreten Toplumun Değerler Sistemi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi ve Atina Örneği,** Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

CAN, Aynur (2006), "Mekânsal Perspektiften Bir Semt Biyografisi: Vefa (1453-1775)", **Vefa Semti Dünü Bugünü Yarını Ulusal Sempozyumu**, İstanbul.

CANSEVER, Turgut (1997), **Kubbeyi Yere Koymamak**, İz Yayıncılık, İstanbul.

CANSEVER, Turgut (1997), **İslamda Şehir ve Mimari**, İz Yayıncılık, İstanbul.

CANSEVER, Turgut (1998), **İstanbul'u Anlamak**, İz Yayıncılık, İstanbul.

ÇINAR, Zuhal (1996), **Kentsel Çevrede Mekân-Kentsel Mekân Kavramının İrdelenmesi ve Boğaziçi Mekânı**, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

GIDDENS, Anthony (2000), **Sosyoloji**, Yayına Hazırlayan, Hüseyin Özel ve Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, Ankara.

GÜR Öymen, Şengül (1996), **Mekân Örgütlenmesi**, Gür Yayıncılık, Trabzon.

GÜVENÇ, Bozkurt (1984), **İnsan ve Kültür**, 4. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

HEIDEGGER, Martin (2003), **Sanat Eserinin Kökeni**, Çev. Fatih Tepebaşılı, Babil Yayınları, İstanbul.

HOLTON, R. J (1999), **Kentler Kapitalizm ve Uygarlık**, Çev., Ruşen Keleş, İmge Yayınevi, Ankara.

KELEŞ, Ruşen (1998), **Kent Bilimleri Sözlüğü**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

KELEŞ, Ruşen (1997), **Kentleşme Politikası**, 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

KOSTOF, Spiro (1991), **The City Shaped Urban Patterns and Meanings Through History**, Thames and Hudson Ltd., London.

KOTTAK, Conrad Phillip (2001), **Antropoloji İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış**, Çev., Sibel Özbudun, Ütopya Yayınevi, Ankara.

MICHELSON, William (1976), **Man and His Urban Environment**, Addison-Wesley Publishing Company.

MOUGHTIN, Cliff , Taner OC, Steven TIESDELLAND (1995), **Urban Design: Ornament and Decoration**, Butterworth-Heinemann Ltd., Oxford.

MUMFORD, Lewis (1938), **The Culture of Cities**, Harcourt Brace Jovanovich Company, New York.

MUMFORD, Lewis (1961), **The City in History, Its Origins, Its Transformations and Its Prospects**, Harcourt Brace Jovanovich Company, New York.

ÖKTEN, Sadettin ve Aynur CAN (2000), "Objeden Hareketle Bir Estetik Denemesi Estetik Obje Olarak Eyüp Sultan", **IV. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler**, İstanbul, ss. 350–363.

ÖKTEN, Sadettin ve Aynur CAN (2002), 'Fetih'ten Günümüze İstanbul Kent Mekânının Oluşumu', Yeni Türkiye Yayınları, **Türkler**, Cilt: 10, Ankara.

ÖZKARAKOÇ, Yusuf (1981), **İnsan-Çevre Etkileşim Sistemi Bakış Açısından Uyumlu Mimari Çevrenin Estetik Öğe ve İlkeleri**, İTÜ Mimarlık Fakültesi Doçentlik Tezi, İstanbul.

PARK, Robert E, Ernest W. BURGESS, Roderick D. MCKENZIE (1925) **The City**, The University of Chicago Press, Chicago.

RAPOPORT, Amos (2004), **Kültür Mimarlık Tasarım**, Çev., Selçuk Batur, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

ROBERTSON, Ian (1977), **Sociology**, Worth Publishers, New York.

ROSS, Laurance H (1963), **Perspectives on the Social Orders**, McGraw-Hill Book Company, London.

ROTH, Leland M (2002) **Mimarlığın Öyküsü**, Çev., Ergün Akça, 2. Baskı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

SENNETT, Richard (1999), **Gözün Vicdanı Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam**, Çev., Süha Sertabioğlu ve Can Kurultay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

SENNETT, Richard (2001), **Taş ve Ten**, çev., Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.

SUHER, Hande (1996), **Şehircilik**, İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atolyesi, İstanbul.

SUHER, Hande, Mehmet OCAKÇI ve Hatice KARABAY (1996), "İstanbul Metropoliten Kent Planlama Sürecinde Kent Kimliği ve İmgesi", Habitata Doğru İstanbul 2020 Sempozyumu, İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul, 1996, s. 53-73.

ŞENTÜRER, Ayşe (1994), **Mimarlık Temelinde Kuram, Estetik Algılama, Biçim-Kompozisyon, İfade-Anlam, Değerlendirme, Eleştiri ve Eğitim Bağlamlarında Bir Kaynakça**, İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul.

ŞENTÜRER, Ayşe (1990), **Mimaride Estetik Olgusunun "Mutlak-Değişmez" ve "Bağımlı Değişken" Özellikler Açısından İrdelenmesi**, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yayımlanmış Doktora Tezi, İstanbul.

ŞENTÜRER, Ayşe ve Şafak URAL, Ayla ATASOY (2002), **Mimarlık ve Felsefe**, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

TOLAN, Barlas (1985), **Toplum Bilimlerine Giriş Sosyoloji ve Sosyal Psikoloji**, 2. Baskı, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.

TUNALI, İsmail (1996), **Estetik**, 4. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

UYGUR, Nermi (2003), **Kültür Kuramı**, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

WEBER, Max (2000), **Şehir Modern Kentin Oluşumu**, çev., Musa Ceylan, 3. Baskı, Bakış Yayınları, İstanbul.

WEBER, Max (1995), **Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı**, Çev., Özer Ozankaya, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

WEBER, Max (1995), **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, 2. Baskı, Hil Yayın, İstanbul.

WILLIAMS, Raymond (1993), **Kültür**, İmge Kitabevi, Ankara,

ZEVI, Bruno (1990), **Mimariyi Görmeyi Öğrenmek**, çev., Demir Divanlıoğlu, Birsen Yayınevi, İstanbul.

ZWEIG, Stefan (2000), **Dünün Dünyası**, 3. B, Çev., Burhan Arpad, Can Yayınları, İstanbul.